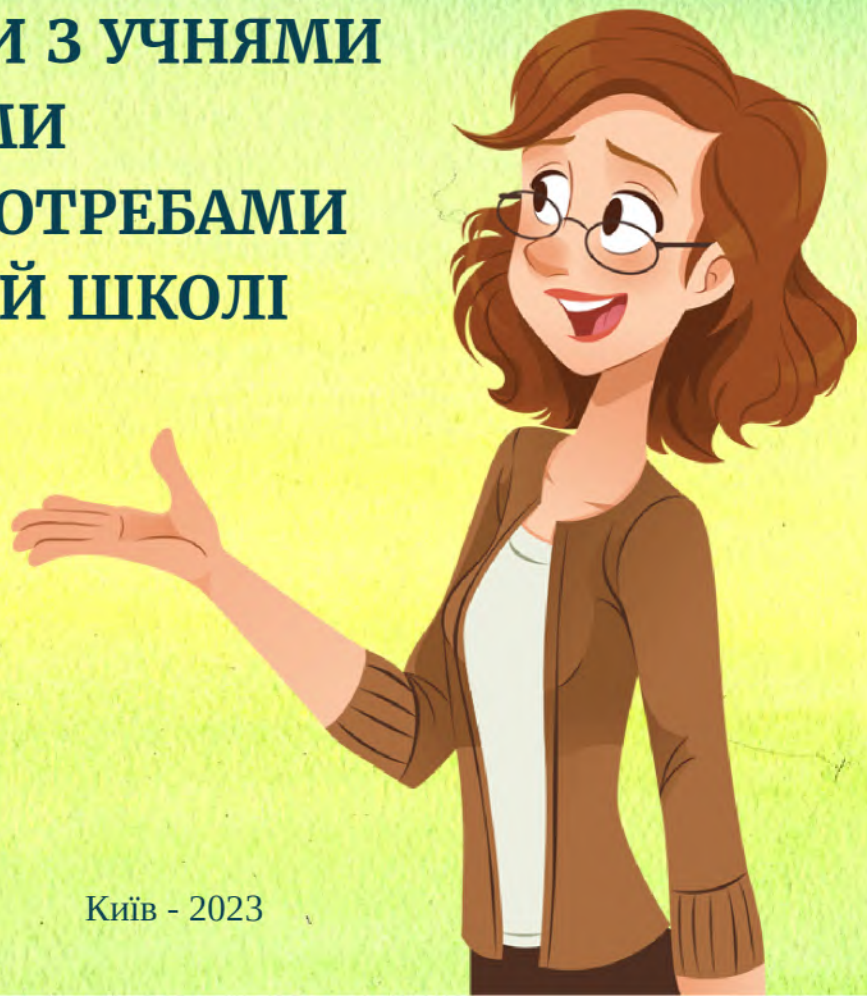

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОБОТИ З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В МИСТЕЦЬКІЙ ШКОЛІ

Державний науково-методичний центр
змісту культурно-мистецької освіти

**ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОБОТИ
З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
В МИСТЕЦЬКІЙ ШКОЛІ**

Київ
2023

Схвалено на засіданні Вченої ради Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти, протокол № 2 від 30.12.2022.

Практичні рекомендації щодо роботи з учнями з особливими освітніми потребами в мистецькій школі / уклад. М. М. Бриль, Ін. М. Ковальчук. Київ : ДНМЦЗКМО, 2023. 82 с.

Рецензенти:

Байда Л. Ю., начальник відділу нормативно-правового та юридичного забезпечення діяльності Національної Асамблеї людей з інвалідністю України, взаємодії з органами державної влади, громадськими та міжнародними організаціями в сфері соціального захисту людей з інвалідністю;

Дергач М. А., завідувачка театральним відділенням, викладач театральних дисциплін Запорізької дитячої музичної школи №1, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, професор Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії, доцент, доктор педагогічних наук;

Кравчук О. В., директор Дитячої школи мистецтв № 5 ім. І. О. Дунаєвського (м. Харків), викладач-методист, член Національної всеукраїнської музичної спілки, член координаційної ради ГО «Всеукраїнська асоціація закладів мистецької освіти», керівник проєктної команди Міжнародного проєкту з розвитку інклюзивної мистецької освіти «Педагогічний марафон ARTS FOR HEARTS» – проєкту-переможця Українського культурного фонду в програмі «Інклюзивне мистецтво».

Дизайн і комп'ютерна верстка: Ковальчук Ір. М.

Практичні рекомендації щодо роботи з учнями з особливими освітніми потребами розроблені з метою методичного забезпечення діяльності викладачів мистецьких шкіл. У методичній розробці представлено загальну інформацію, рекомендації щодо роботи з учнями з ООП, досвід викладачів з Харкова та Львова, які працюють у системі інклюзивної мистецької освіти початкового підрівня.

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1. ДОРОЖНЯ КАРТА ВИКЛАДАЧА ІНКЛЮЗИВНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

1.1. Законодавча бібліотека 6
1.2. Словник основних термінів 9
1.3. Учні з особливими освітніми потребами 14
1.4. Загальні практичні рекомендації для роботи з окремими категоріями учнів з ООП (Зінченко О., Распопова О., Підстрела М., Киценко С., Гордієнко І., Прожейко І.) 19
1.5. Загальні рекомендації з етики, супроводу та взаємодії з учнями з інвалідністю 37
1.6. Перша допомога учню з ООП під час сенсорного перевантаження. Ігрові вправи 41
1.7. Універсальний дизайн як методологічний підхід до діяльності викладача в мистецькій школі (Бриль М.) 44

РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛИ ДОСВІДУ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

2.1. «ЧУЮ – УЯВЛЯЮ – ГРАЮ»: навчально-методичні рекомендації для організації навчання гри на фортепіано (елементарний підрівень) з дітьми з порушеннями зору (Закопець Л.) 51
2.2. Особливості роботи з учнем з ООП у класі образотворчого мистецтва (Сметаніна Т.) 66
2.3. Навчально-методичні рекомендації для організації занять з образотворчого мистецтва з учнями з синдромом Дауна (Шугай А.) 71
2.4. Застосування адаптивних технологій у процесі викладання музики учням з порушеннями зору (Підгорнова О.) 79

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ 82

ВСТУП

Опанування різних видів мистецтв допомагає сформувати в людини важливі адаптивні компетентності ще з дитинства, адже ознайомлення з ними в ранньому віці надає дитині додаткову можливість успішно соціалізуватися та зрозуміти соціокультурні цінності. Однак доступність до занять різними мистецтвами навіть на початковому рівні для певних категорій людей у нашій країні має деякі бар'єри. Мова йде насамперед про можливість здобуття мистецької освіти особами з особливими освітніми потребами (далі – особи з ООП)¹. Реалізація цього права у більшості випадків має декларативний характер. Причин для цього достатньо. Одна з них – недостатнє забезпечення викладачів навчально-методичним супроводом. У нашому посібнику ми спробуємо систематизувати потрібну інформацію для організації перших кроків викладача мистецької школи, у класі якого з'явився учень з ООП, та представимо досвід окремих педагогів, які вже працюють у системі інклюзивної мистецької освіти початкової ланки та мають власні досягнення.

***

Що таке інклюзивна мистецька освіта? Система мистецької освіти, яка включає всіх здобувачів, сприяє їх розвитку та підтримує в навчанні, незалежно від їхніх здібностей чи потреб. Це означає, що ніхто з дітей не може бути виключеним або дистанційованим від мистецької освіти – кожна дитина має право на її здобуття. «Запровадження інклюзії в мистецькій освіті – це створення додаткових можливостей для гармонійного розвитку суспільства, залученості всіх його членів, незалежно від віку, статі та особливостей фізичного, розумового та психічного розвитку» (Концепція інклюзивної мистецької освіти, наказ МКМС від 27.01.2020 № 339). Як показують наші спостереження перешкоди в доступності мистецької освіти існують не лише у фізичній доступності будівель. Тема інклюзивності в науково-педагогічному дискурсі такої спеціалізованої освіти як мистецька дійсно в Україні доволі нова й відповідно змістовно та методично малорозроблена внаслідок традицій, що склалися протягом багатьох років: початкові школи мистецтв у першу чергу застосовували у своїй роботі саме принцип обдарованості дитини, а не інклюзивності. Тому викладачі, які працюють у системі мистецької освіти, майже не мають у своєму арсеналі необхідних у цьому випадку сформованих загальних компетентностей, накопиченого педагогічного досвіду. Також робота викладача з учнями з ООП потребує відповідного емоційного прийняття здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, систематичної сталої мотивації долати професійні бар'єри, оскільки викладач може бути неготовим як психологічно, так й методично до передачі та оцінювання знань та вмінь таких учнів. Практика доводить, що інклюзивність

як принцип у мистецькій освіті також не може бути реалізованою, якщо викладачі мають упереджений, необ'єктивний погляд щодо потенційних здібностей та потреб дітей з ООП, тобто стереотипне мислення стосовно цього питання.

Сучасна педагогічна дійсність у мистецькій школі сьогодні максимально намагається відгукуватися на гуманістичні тенденції в освіті та надає викладачу можливість використовувати необхідні інструменти для вдосконалення процесу викладання змісту освіти для будь-якого її здобувача. Так, з метою удосконалення освітнього процесу в мистецьких школах Концепцією інклюзивної мистецької освіти передбачено, що особи з ООП можуть опановувати зміст освітніх програм за власним темпом, зазначено, що навчальні програми та форми організації навчального процесу можуть бути гнучкими та адаптованими. У наявних типових навчальних програмах зазначається, що викладач може реалізувати власний алгоритм викладання, модифікуючи його через перерозподіл нормативного змісту навчального матеріалу, уточнення обсягів та результатів навчання.

За нашими спостереженнями в останнє десятиріччя прогресивна ланка викладачів мистецьких шкіл напрацьовує безцінний досвід у цій сфері, описуючи та узагальнюючи власні результати роботи з учнями з ООП, переживаючи «особисті педагогічні трансформації». У цих рекомендаціях ми зібрали інформаційний матеріал як проміжковий підсумок роботи в системі інклюзивної мистецької освіти окремих викладачів. Сподіваємося, що він може бути корисним для тих, хто цікавиться цією тематикою – адміністраторам та викладачам, держслужбовцям та батькам. Основна ідея видання – надання методичної підтримки та імпульсу для педагогічного пошуку тим, хто працює з учнями з інвалідністю. На сьогодні така робота може вестися в різних векторах:

- особистісний розвиток учнів засобами мистецьких практик та арттерапії (художньо-естетичний напрям);
- реалізація цілей професійної підготовки (мистецький напрям).

Отже, науково-методичне узагальнення інклюзивної мистецької практики сьогодні знаходиться тільки на початковому етапі, відгукуючись на сучасні виклики. Так формується інклюзивне мистецьке середовище та інклюзивна педагогічна культура викладача мистецької освіти. Звичайно, що це перші кроки та ми сподіваємося на продовження такої роботи в подальшому.

Укладачі збірки

¹ У контексті цієї збірки поняття «особи з особливими освітніми потребами» використовується в значенні «особи з інвалідністю».

РОЗДІЛ 1

ДОРОЖНЯ КАРТА ВИКЛАДАЧА

ІНКЛЮЗИВНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

1.1. ЗАКОНОДАВЧА БІБЛІОТЕКА

Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти на міжнародному та всеукраїнському рівнях формує прогностичні цілі інклюзивної мистецької освіти та закріплює державні гарантії щодо надання освітніх послуг дітям з ООП. Радимо ознайомитися з ними для організації ефективної діяльності з учнями в системі інклюзивної освіти.

МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Загальна Декларація прав людини (ООН, 1948)

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Universal Declaration of Human Rights

<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

Конвенція про боротьбу з дискримінацією (ЮНЕСКО, 1960)

Convention against Discrimination in Education

<https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-against-discrimination-education>

Конвенція про права осіб з інвалідністю

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol

<https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

Конвенція про права дитини (ООН, 1989)

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

Convention on the Rights of the Child

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю (1993)

Неофіційний переклад:

<https://ud.org.ua/zakonodavstvo/mizhnarodni-dokumenti-ta-standarti/171-4896>

Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities (1993)

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html>

Копенгагенська декларація про соціальний розвиток (1995)

https://unba.org.ua/assets/uploads/555174cd103632f8b66f_file.pdf

Copenhagen Declaration on Social Development

https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.166_9_Declaration.pdf

Інчхонська декларація та рамкова програма дій щодо реалізації мети 4 у сфері сталого розвитку

Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>

Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994)

Неофіційний переклад:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text

The Salamanca statement and framework for action on special needs education. Salamanca

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>

Всесвітньої декларації «Освіта для всіх» (1990)

The World Declaration on Education for All

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127583>

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Закон України «Про освіту»

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

ст. 1, 3, 6, 12, 19, 20, 25, 30, 33, 42, 47, 56, 71

Закон України «Про культуру»

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

ст. 8

Закон України «Про повну загальну середню освіту»

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

ст. 4, 7, 9, 10, 12, 14, 17, 20

Закон України «Про позашкільну освіту»

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>

ст. 1, 6, 8, 9, 10, 12, 18, 20, 26

Закон України «Про охорону дитинства»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
 ст. 1, 5, 19, 21, 23, 26, 27

Закон України «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї»
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
 ст. 8, 24

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
 ст. 21, 22, 23

Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
 ст. 15, 20

Закон України «Про соціальні послуги»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
 ст. 13

Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>

Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>

Закон України «Про інформацію»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
 ст. 11, 21

Закон України «Про доступ до публічної інформації»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
 ст. 10

Концепція інклюзивної мистецької освіти
<https://www.dnmczkmo.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/konczepczyia.pdf>

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» (21.08.2019 р. № 800)
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>
 ст. 15

1.2. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Асистент вчителя (викладача) – це педагогічний працівник, що призначається на посаду керівником закладу освіти, має педагогічну освіту та забезпечує особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу (*Роз'яснення на сайті Міністерства освіти і науки України*).

Асистент учителя перебуває в партнерстві з усіма педагогічними працівниками та забезпечує єдність вимог до виконання освітньої програми та забезпечення реалізації індивідуальної програми розвитку учня з особливими освітніми потребами. Його робота може будуватися на принципі Co-teaching («Спільне викладання»), при якому формується розподіл обов'язків між педагогами, що працюють в класі, зі спільним плануванням та організацією роботи, яка не виключає з процесу ні вчителя, ні асистента вчителя, надаючи можливість використовувати сильні сторони один одного. ... Асистент вчителя є учасником шкільної команди психолого-педагогічного супроводу (*Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 31 серпня 2020 р. № 1/9-495*).

Асистент учня – соціальний робітник, один із батьків учня або уповноважена ними особа. Асистент учня допускається до участі в освітньому процесі для виконання його функцій виключно за умови проходження спеціальної підготовки, що підтверджується відповідним документом. Умови допуску асистента учня до освітнього процесу для виконання його функцій та вимоги до нього визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Рішення про допуск асистента учня до участі в освітньому процесі приймає керівник закладу освіти на основі укладення відповідного договору між закладом освіти та асистентом учня за згодою батьків (*Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX*). Це не педагогічний працівник, що супроводжує учня і не втручається в освітній процес. Ним може бути один із батьків, уповноважена ними особа або соціальний працівник. Асистент може бути присутній під час уроків та позакласної роботи, допомагати у пересуванні, відвідуванні туалету, переодяганні, харчуванні дитини в школі тощо (*Роз'яснення на сайті Міністерства освіти і науки України*).

Бар'єри – фактори в оточенні людини, які через їх відсутність або присутність обмежують функціонування та створюють обмеження життєдіяльності. До них відносяться такі аспекти, як фізичне середовище, яке недоступне, відсутність відповідної допоміжної технології та негативне ставлення людей до обмеження життєдіяльності, а також служби, системи та політика, які або не існують, або які перешкоджають залученню всіх людей із певним станом здоров'я у всі сфери життя (*Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я. Женева : Всесвітня організація охорони здоров'я, 2001. 259 с. С. 190*).

Біопсихосоціальна модель інвалідності – модель розуміння інвалідності, згідно з якою проблема обмеження життєдіяльності людини розглядається з позиції можливості її повної інтеграції в життя суспільства (*Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / уряд. К. М. Бондар. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг. 2019. С. 24).*

Дитина з інвалідністю – особа до досягнення нею повноліття (віком до 18 років) зі стійким обмеженням життєдіяльності, якій у порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідність (*Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 19.12.2017 № 2249-VIII).*

Дитина з особливими освітніми потребами (ООП) – це особа з ООП, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» (*ст. 1, п.2. 20 Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII. Урядовий кур'єр від 04.10.2017. №186).*

Диференційоване викладання (від лат. *differentia* – розподіл цілого на частини, форми, ступені), суть якого полягає в урахуванні індивідуальних особливостей учнів у тій чи іншій формі під час їх групування з метою роздільного навчання в контексті уроку. Диференційоване навчання максимально наближує навчально-виховний процес до пізнавальних потреб учнів та їхніх індивідуальних особливостей (*Універсальний дизайн в освіті : посібник / під заг. ред. Н. З. Софій. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. С. 73).*

Інвалідність – це поняття, яке еволюціонує, інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими (*Конвенція про права осіб з інвалідністю, ратифікована Законом № 1767-VI від 16.12.2009).*

Індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб / послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання (*Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII).*

Інклюзія (англ. *inclusion*) – процес включення когось або щось як частину групи, переліку тощо; ідея щодо того, що всі повинні мати можливість використовувати однакові засоби, брати участь в однакових заходах, насолоджуватися однаковими враженнями, включаючи людей з обмеженими можливостями чи іншими порушеннями (*Cambridge Dictionary, переклад – наш*). Інклюзія – це процес. Її слід розглядати як неперервний пошук ефективних способів врахування питання

багатоманітності. Інклюзія навчає співіснувати з відмінностями, які розглядаються як стимул для заохочення дітей і дорослих до навчання (*Васильєва Г. І. Любарець В. В. Термінологічний словник-інклюзія. Київ : Міленіум, 2018. С. 6).*

Інклюзія в освіті – система розширення можливостей особистості через: участь в освіті; забезпечення рівного доступу дітей з інвалідністю до загальноосвітніх шкіл; індивідуальні навчальні плани; забезпечення розумного пристосування; доступність освітніх середовищ і матеріалів; надання адаптованих навчальних матеріалів, допоміжних пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та підтримки. Мета інклюзії в освіті полягає у ліквідації соціальної ізоляції будь-яких категорій дітей. Діти мають навчатися разом, коли це можливо. Школи мають враховувати різноманітні потреби своїх учнів через узгодження різних видів та темпів навчання. Основна ідея інклюзивної освіти – від включення у школі до включення у суспільство (*Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / уряд. К. М. Бондар. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг. 2019. С. 8, 23).*

Інклюзія в мистецькій освіті – це створення додаткових можливостей для гармонійного розвитку суспільства, залученості всіх його членів, незалежно від віку, статі та особливостей фізичного, розумового та психічного розвитку (*Концепція інклюзивної мистецької освіти, Наказ Міністерства культури, молоді та спорту України від 27.01.2020 № 339).*

Інклюзивна освіта – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти шляхом організації навчання дітей у закладах освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей у навчально-пізнавальній діяльності («Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» Наказ Міністерства освіти і науки України № 912 від 01.10.2010). За визначенням ЮНЕСКО **інклюзивна освіта** – це процес звернення і відповіді на різноманітні освітні потреби дітей через забезпечення їхньої участі у навчанні, культурних заходах і житті громади та зменшення виключення в освіті. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини. Інклюзивна освіта – це безперервний процес, спрямований на створення інклюзивного освітнього середовища на основі принципів толерантного ставлення, поваги до індивідуальних особливостей дитини і недопущення дискримінації. Інклюзивна освіта передбачає освіту кожній дитині, незважаючи на наявність ООП, надає можливість дитині з ООП бути включеною у загальний освітній процес за місцем проживання шляхом адаптації змісту освіти й умов навчання, що в подальшому дає змогу їй стати рівноправним членом суспільства (*Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2019. С. 12 – 13, 17).*

Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників (*Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII).*

Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей (*Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII*).

Концепція «нормалізації» – ідея, відповідно до якої щоденне життя людей з особливими потребами має наближатися до умов і стилю життя усієї громади (*Іванова І. Б. Концепції нормалізації в інтегрованому соціальному середовищі. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2014. № 11. С. 10 – 26*).

Обмеження життєдіяльності є «парасольковим» терміном для порушень, обмежень життєдіяльності та участі. Воно позначає негативні сторони взаємодії особистості (із станом здоров'я) та контекстуальними факторами (фактори навколишнього середовища та особистісні фактори) (*Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я. Женева : Всесвітня організація охорони здоров'я, 2001. 259 с. С. 189*).

Особи з інвалідністю – особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими (*Конвенція про права осіб з інвалідністю, ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009*).

Особа з особливими освітніми потребами (особа з ООП) – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (*Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII*). Допустимими уточнюючими є поняття «дитина з особливими освітніми потребами» (щодо особи до досягнення нею повноліття) та «учні з особливими освітніми потребами» (щодо здобувачів освіти).

Особистісно орієнтоване навчання – це розвиток в учнів стійкого інтересу до пізнання, бажання та вміння самостійно вчитися; подолання труднощів, викликаних генетично та соціально зумовленими відмінностями в рівні розвитку дітей; формування основ базової культури особистості. Головний принцип особистісно орієнтованого навчання – принцип «розвивальної допомоги», який реалізується через відмову від авторитарного (когнітивного типу) навчання (*Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / упоряд. К. М. Бондар. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг. 2019. С. 80 – 81*).

Порушення – це проблеми у функціях та структурах організму, такі, як значне відхилення або втрата (*Національний класифікатор України. Національний класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. НК 030:2022. Київ : Міністерство охорони здоров'я України, 2022. С. 6*).

Психолого-педагогічний супровід – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачених індивідуальною програмою розвитку (*Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII*)

Персональний склад команди психолого-педагогічного супроводу затверджується наказом закладу освіти, в якому здобувають освіту діти з ООП. Склад команди супроводу визначається з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП (*Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 № 609*).

Ресурсна кімната – спеціально облаштована кімната у закладі чи установі освіти, що відповідає принципам універсального дизайну і розумного пристосування, призначена для надання (проведення) індивідуальних та / або групових психолого-педагогічних і корекційно-розвивальних послуг/занять; психологічного розвантаження; соціально-побутового орієнтування, набуття навичок самообслуговування. Має дві зони – навчально-пізнавальну, побутово-практичну (*Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2019. С. 238*).

Розумне пристосування – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами (*Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII*).

Універсальний дизайн – дизайн предметів, обстановок, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну. «Універсальний дизайн» не виключає допоміжних пристроїв для конкретних груп осіб з інвалідністю, де це необхідно (*ст. 2 Конвенція «Про права осіб з інвалідністю», ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї» № 1767-VI від 16.12.2009*).

Учбова поведінка – поведінка, коли дитина адекватно реагує на навчальні вимоги, використовує запропоновані навчальні матеріали соціально прийнятним чином (*Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / упоряд. К. М. Бондар. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг. 2019. С. 93*).

1.3. УЧНІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Згідно із Законом України «Про освіту» *особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту є особою з особливими освітніми потребами* (ООП).

Щодо питання створення єдиного переліку категорій осіб з ООП слід зазначити, що на сьогодні серед спеціалістів існує різна думка: деякі, узагальнюючи класифікаційні ознаки особливих освітніх потреб та спираючись на документи ЮНЕСКО, пропонують такий перелік [Порошенко М.А., 2019; Бондар К.М., 2019]. У документі «Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами» (1994) зазначається, що школи повинні приймати на навчання **всіх дітей**, незважаючи на їх:

- фізичні,
- інтелектуальні,
- соціальні, емоційні,
- мовленнєві або
- інші особливості:
  - діти з інвалідністю,
  - обдаровані діти,
  - безпритульні діти,
  - діти, які працюють,
  - діти з віддалених районів або ті, які походять від кочового населення,
  - діти, які належать до мовних, етнічних або культурних меншин,
  - діти інших, менш сприятливих або маргіналізованих районів чи груп населення.

Разом з цим деякі дослідники цього питання вважають, що повний перелік осіб (дітей з ООП) створити неможливо, оскільки кожний окремий випадок є індивідуальним і унікальним, а виділення лише окремих категорій звужує уявлення про таких осіб, а отже обмежує способи вирішення проблем, зокрема у сфері освіти. Відповідно до Закону України «Про освіту» «Категорії осіб з особливими освітніми потребами визначаються актами Кабінету Міністрів України з урахуванням міжнародних норм і стандартів» (розділ II, стаття 19).

Відповідно до Закону України «Про освіту» «Категорії осіб з особливими освітніми потребами визначаються **актами Кабінету Міністрів України** з урахуванням міжнародних норм і стандартів» (розділ II, стаття 19).

У 2018 році було розроблено та оприлюднено для внесення пропозицій проєкт Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку деяких категорій осіб з особливими освітніми потребами», в якому були запропоновані такі категорії:

- особи з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату;
- особи з хворобами нервової системи; затримкою психічного розвитку, інтелектуальними порушеннями, складними порушеннями мовлення (у тому числі з дислексією);
- особи з складними порушеннями розвитку (у тому числі з розладами спектру аутизму);
- особи, яким встановлено електрокардіостимулятор або інший електронний імплантат чи пристрій;
  - особи, які мають захворювання, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання, визначені МОН спільно з МОЗ;
  - особи, які мають захворювання, що потребують постійного медичного нагляду, або періодичного здійснення індивідуальних медичних процедур із забезпечення життєдіяльності людини та / або контролю за її станом;
  - особи, які потребують відновлення стану здоров'я в закладах загальної середньої освіти санаторного типу;
  - особи, які опинились у складних життєвих обставинах, влаштовані до дитячих будинків сімейного типу, соціально-реабілітаційних центрів, перебувають у школах соціальної реабілітації;
  - особи, які проживають на тимчасово окупованій території або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, або у населених пунктах, що розташовані на лінії зіткнення;
  - особи, які мають статус внутрішньо переміщених;
  - діти-біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту;
  - особи, які здобувають спеціалізовану освіту та / або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів одного чи декількох класів, освітніх рівнів;
  - особи, які здобувають (ли) повну загальну середню освіту мовою, що не належить до слов'янської групи мов, або базову чи профільну середню освіту – мовою корінних народів (особи з особливими мовними освітніми потребами).

Однак проєкт не було затверджено, що лише підтверджує складність цього питання. Відповідно до підходів **Міжнародної класифікації функціонування обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ)**¹, стан здоров'я людини не може виступати визначальним чинником для виникнення труднощів. МКФ, зокрема МКФ-ДП (Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків) має дві частини:

Частина 1. Функціонування та обмеження життєдіяльності

- (а) Функції та структури організму
- (б) Активність та участь

Частина 2. Контекстуальні фактори

- (в) Фактори навколишнього середовища
- (г) Особистісні фактори [2, с. 12–13].

Одиницею класифікації МКФ-ДП є не медичний діагноз захворювання, а особливості функціонування дитини [1, с. 3].

Сучасні підходи в психології, педагогіки пропонують змістити фокус з порушень на індивідуальні особливості розвитку та потреби кожної дитини; медичний критерій при визначенні рівня підтримки дитини змінити на освітній, замість терміну «**категорії порушень**» пропонується «**категорії (типології) освітніх труднощів**» [1, С. 7, 32–33].

Отже, класифікаційні ознаки учнів з ООП, за новими підходами, формуються на основі освітнього критерію.

1. *Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ)*, яку використовують у 191 країні світу, має на меті визначити уніфіковану і стандартизовану мову та схеми опису станів здоров'я та станів, пов'язаних із здоров'ям. Воно впроваджує визначення компонентів здоров'я та деяких пов'язаних із здоров'ям компонентів добробуту (таких, як **освіта** та **праця**). ... МКФ відійшла від класифікації «**наслідків захворювання**» (версія 1980 р.) та стала класифікацією «**компонентів здоров'я**». «Компоненти здоров'я» визначають складові здоров'я, в той час як «наслідки» зосереджуються на впливі захворювань або інших станів здоров'я на кінцевий результат. ... Оскільки МКФ є по своїй суті класифікацією, пов'язаною з охороною здоров'я та обставинами, які стосуються здоров'я, вона також використовується в таких областях, як страхування, соціальний захист, праця, **освіта**... [3, с. 5–7].

Адаптацією МКФ в Україні є **Національний класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я** (наказ Міністерства економіки України від 09.04.2022 № 810-22). URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/Новини/текст%20.pdf>

Категорії освітніх труднощів

Інтелектуальні труднощі. Можуть полягати в обмеженні функціонування різного ступеня прояву

- ◆ передумов інтелекту (*пам'яті, уваги, мислення, мовлення, вольових процесів, мотивації тощо*),
- ◆ власне інтелекту (*здатності до узагальнення, абстрагування, міркування; продукування думки, судження; здатності робити висновки тощо*),
- ◆ інвентарю інтелекту (*набутих знань, умінь, навичок*).

Функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві) труднощі. Можуть полягати в обмеженні життєдіяльності різного ступеня прояву

- ◆ слухової,
- ◆ зорової,
- ◆ опорно-рухової (кістково-м'язової),
- ◆ мовленнєвої функції (стосуватися відтворення звуко-складової структури слова; розбірливості мовлення; темпу і ритму; мелодико-інтонаційного малюнку; характеристик голосу; розрізнення звуків мовлення на слух; використання словникового запасу і граматики; перебігу читання, письма, комунікації).

Фізичні труднощі. Можуть полягати в обмеженні функціонування різного ступеня прояву *органів та кінцівок* дитячого організму.

Навчальні труднощі. Можуть полягати в обмеженні або своєрідності перебігу довільних видів діяльності різного ступеня прояву (*писемного виду діяльності, математичних дій і т. д.*).

Соціоадаптаційні (особистісні, середовищні / соціокультурні) – зокрема, взаємодія з представниками осередків окремих культур, отримання інформації засобами жестової мови тощо). Можуть полягати в наявності бар'єрів на шляху до формування навичок:

- пристосування до умов соціального середовища;
- організації адекватної системи відносин із соціальними об'єктами;
- прояву рольової пластичності поведінки; інтеграції в соціальні групи, засвоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії [1, с. 8–9].

Будь-яка класифікація є лише фундаментом, спираючись на який викладач буде свою траєкторію вирішення освітніх проблем у роботі з кожним учнем з ООП. Головне – пам'ятати, що основний принцип сучасної мистецької школи як інклюзивної школи «полягає у тому, що всі діти повинні навчатися разом у всіх випадках, коли це є можливим, незважаючи ні на які труднощі або відмінності, які існують між ними» [5; 6].

Список використаної літератури

1. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі / уклад. Л. І. Прохоренко та ін. Київ, 2021. 200 с.
2. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/mkf> (дата звернення: 30.11.2022).
3. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я. Женева : Всесвітня організація охорони здоров'я, 2001. 259 с. URL: https://physrehab.org.ua/wp-content/uploads/docs/5210-preklad_mkf_dorosl_a_v_docx.pdf (дата звернення: 30.11.2022).
4. Національний класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я. НК 030:2022 Київ : Міністерство охорони здоров'я України, 2022. 226 с.
5. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 28.11.2022).
6. The Salamanca statement and framework for action on special needs education. Salamanca, Spain. 7 – 10 June. 1994. 50 p. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427> (Last accessed: 28.11.2022).

1.4. ЗАГАЛЬНІ ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ РОБОТИ З ОКРЕМИМИ КАТЕГОРІЯМИ УЧНІВ З ООП

ЗІНЧЕНКО О.,

логопед, корекційний педагог, співзасновниця Асоціації логопедів України, освітній експерт, спікер, спеціаліст першої категорії;

РАСПОПОВА О.,

практичний психолог, нейропсихолог, член Української асоціації нейропсихології, автор та ведучий програм Київською інституту раціонально-інтуїтивної психотерапії Я, голова правління Асоціації батьків дітей з аутизмом;

ПІДСТРЕЛА М.,

практичний психолог, логопед;

КИЦЕНКО С.,

практикуючий тифлопедагог;

ГОРДІЄНКО І.,

логопед-дефектолог, спеціаліст по роботі з дітьми з ДЦП;

ПРОЖЕЙКО І.,

практичний психолог, нейропсихолог

УЧНІ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

До категорії **дітей з порушенням слуху** належать такі, що мають стійке (тобто слух відновити не можна), двостороннє (на обидва вуха) порушення слухової функції, при якому звичайне мовленнєве спілкування з оточуючими утруднене (приглухуватість) або неможливе (глухота).

Глухота – стійка втрата слуху, при якій розбірливе сприймання мовлення неможливе. До цієї категорії належать діти, слух яких пошкоджений так, що вони самостійно не можуть використовувати його для сприймання і розвитку мовлення.

Приглухуватість – стійке ураження слуху, яке викликає труднощі у сприйманні мовлення. Дітей з приглухуватістю називають слабкочуючими або зі зниженим слухом. До категорії слабкочуючих відносять дітей, у яких ушкоджена слухова функція, але слух збережений настільки, що вони можуть самостійно, хоча б мінімальною мірою оволодіти словесним мовленням. Часто слабкочуючі можуть самостійно сприймати на слух мовлення розмовної гучності в процесі природного спілкування з оточуючими.

Насамперед треба звертати особливу увагу на *індивідуальні особливості розвитку дитини*.

Основним джерелом інформації про особливості розвитку дитини є **батьки**. Тому доречно на першому етапі спілкування провести бесіду з батьками, обговоривши основні запитання:

Загальні рекомендації:

- ✓ використовувати багаторазове, чітке, лаконічне промовляння, яке допомагає дитині краще зрозуміти та запам'ятати інструкцію від викладача;
- ✓ слідкувати, щоб дитина дивилась на викладача під час його мовлення;
- ✓ контролювати чи почула й зрозуміла дитина навчальний матеріал. Завжди вимагати зворотній зв'язок від дитини. Це можна здійснювати за допомогою різних запитань: «Повтори, будь ласка, що я сказав / ла», «Розкажи, що ми сьогодні вивчали», «Що було зрозумілим? Що було незрозумілим?»;
- ✓ надавати дитині всі нові поняття та завдання в письмовій формі (за умови відсутності дисграфії / дислексії) або використовувати наочно-образні картки із зображеннями запропонованих завдань;
- ✓ розташовувати робоче місце дитини так, щоб вона завжди добре бачила обличчя викладача (гарне освітлення, без віддзеркалених та блискучих поверхонь поруч);
- ✓ уникати створення в приміщенні ефекту відлуння, наприклад, використовувати килимові покриття для поглинання зайвого шуму.

01

Як вони спілкуються вдома з дитиною?

02

Чи використовують жестову мову?

03

Яке провідне вухо в дитини? (якщо, наприклад, слуховий апарат лише на одному вусі)?

04

Які альтернативні способи комунікації використовують у побуті?

У дітей з порушеннями слуху підвищене навантаження під час зорового сприйняття вимагає *більш глибокого зосередження, стійкої уваги*. Внаслідок такого напруження діти *швидше втомлюються*. Для них характерними є *труднощі переключення уваги*, тому їм потрібно *більше часу на входження в роботу*. Це веде до *зниження швидкості виконання завдань та зростання кількості помилок, затримки розвитку довільної уваги*. Продуктивність їхньої уваги також *залежить від образної виразності матеріалу*.

УЧНІ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Сліпі – категорія осіб, в яких повністю відсутні зорові відчуття або які мають незначне світловідчуття чи залишковий зір (0,04 на оці, яке краще бачить із використанням окулярів).

Слабозорі – це категорія осіб, які мають захворювання очей, що викликає стійке зниження гостроти зору (від 0,05 до 0,4 на оці, яке краще бачить з оптимальною корекцією). Окрім зниження гостроти зору слабозорі можуть мати відхилення інших зорових функцій (порушення кольоро- чи світловідчуття, відсутність периферійного чи бінокулярного зору).

Особливості розвитку повністю сліпих дітей:

- вроджене порушення зору – відсутні зорові уявлення, що негативно впливає на формування нових уявлень;
- набуте порушення зору – сформовані раніше уявлення є основою формування нових уявлень, їх можна відтворити за описом; в основі формування уявлень – інші збережені відчуття (тактильні, рухові, слухові);
- вищі форми пізнавальної діяльності (пам'ять, мислення, мовлення) залежать від стану зору.

Особливості розвитку слабозорих дітей:

- ✓ використання збереженого зору для сприймання й орієнтування в просторі;
- ✓ зорове сприймання загальмоване, знижена точність;
- ✓ вузькість огляду;
- ✓ якість зорового сприймання та можливість опори на дотикове сприймання обумовлюють своєрідність уявлень.

Особливості сприймання в дітей з порушеннями зору:

- оглядає предмет або його зображення частинами, виділяючи окремі ознаки і властивості;
- сприймає зображення через послідовне простежування контурів поглядом (у дітей з порушеннями поля зору);
- виділяє окремі ознаки та властивості, які характеризують предмет, аналізує та порівнює його, робить висновки та ідентифікує предмет;
- шукає в зображеннях ознаки, які несуть найбільше інформації про предмет – це форма і колір (діти зі збереженим зором).

Характерною ознакою зорових уявлень слабозорих та дотикових уявлень незрячих є їх *фрагментарність*, яка проявляється в тому, що у сформованому образі об'єкта відсутні суттєві деталі. *Схематизм уявлень* виникає в результаті неповного дотикового або зорового сприймання. Він особливо чітко проявляється за умови використання спрощеної наочності, тому *сформовані уявлення характеризуються бідністю деталей і вони слабо диференційовані*.

Загальні рекомендації щодо роботи з дітьми з порушеннями зору подано в табл. 1 і 2.

Рекомендації щодо роботи з дітьми з різними порушеннями зору

Офтальмологічний діагноз	Як дитина бачить?	Практичні рекомендації
Міопія (короткозорість)	Не бачить предмети на далекій відстані, при поганому освітленні. Виникають труднощі при переведенні погляду з близької на далеку відстань.	Наблизити предмет до очей, виділити контур предмету чорним маркером; якісне освітлення; збільшити час на розглядання.
Гіперметропія (далекозорість)	Не бачить предмети на близькій відстані, дрібних деталей чи предметів. Виникають труднощі з письмом та читанням.	Віддалити об'єкт від очей на оптимальну відстань, збільшити дрібні деталі, обвести їх. Збільшити міжрядковий відступ.
Афакія (відсутність кришталика)	Неможливість сприймати при поганому освітленні. Сповільнене сприймання.	Надавати для споглядання добре освітлений об'єкт. Збільшити час на сприймання.
Астигматизм	Зображення не збирається в одному фокусі.	Сприймання на дотик; рельєфні об'єкти.
Косоокість, ністагм	Порушення цілісності сприймання, уповільнене сприймання.	Збільшити час на розглядання; використовувати рельєфну, тактильну наочність.
Атрофія зорових нервів, дегенерація жовтої плями	Зображення не збирається в одному фокусі. Труднощі впізнавання предметів.	
Звуження поля зору	Не може сприймати об'єкт великого розміру цілісно; сприймання предметів на відстані.	Підібрати наочність до меж поля зору дитини, використовувати ілюстрації розміром 8*12 см та здійснювати їх аналіз частинами. Використовувати трафарет для концентрації погляду.
Кератоконус	Труднощі сприймання предметів на далекій відстані та зблизька.	Збільшити контрастність зображень і виділити контур предмету чорним маркером; використовувати якісне освітлення; збільшити час на розглядання.
Порушення кольоросприймання	Особливості сприймання визначаються формою кольороаномалії.	Проаналізувати кольорову гаму, використовувати ахроматичну наочність, контрастні кольори, контрастні відтінки одного кольору.
Глаукома	Швидка втомлюваність і зниження зорової працездатності.	Дотримуватися режиму помірної зорової навантаженості.
Альбінізм	Підвищена чутливість до світла.	Вибір робочого місця далі від вікон або інших джерел яскравого світла.
Захворювання сітківки й зорового нерву	Труднощі розрізнення світлих предметів на темному фоні.	Вербальне підкріплення процесу сприймання. Уникнення негативного контрасту.

Таблиця 2

Використання корекційного обладнання в роботі з дітьми з порушеннями зору

Для слабозорих дітей	Для сліпих дітей
<ul style="list-style-type: none"> • підставки для книг, нот, що дозволяють наблизити та зафіксувати текст ближче до очей для оптимального зорового сприймання; • додаткові освітлювальні та збільшувальні прилади (настільні лампи, лупи з підсвічуванням), які полегшують зорову роботу, збільшують розмір, контрастність та інтервал друкованого тексту; • зошити зі збільшеними відступами між лініями та контрастом; • трафарети; • папір без відблиску (матовий, жовтуватий); • набори наочності (предмети, моделі). 	<ul style="list-style-type: none"> • підручники та посібники, надруковані шрифтом Брайля; • брайлівський прилад для письма чи друкарська машинка, спеціальний папір для записів шрифтом Брайля; • комп'ютер із програмою озвучення чи брайлівським дисплеєм; • звукокозаписувальні та звуковідтворювальні прилади, електронні записники; • аудіозаписи творів; • рельєфні зображення таблиць, схем до певного навчального матеріалу; • набори тактильної наочності.

Загальні рекомендації:

- необхідно створювати загальну безпечність та доступність освітнього простору в закладі мистецької освіти (тактильні орієнтири, брайлівські надписи, безпечний та вільний доступ до місць навчання та відпочинку тощо);
- адаптовувати чи модифікувати зміст навчання залежно від способу сприймання конкретного учня (використовувати збільшення шрифту, контрастність, схеми, шрифт Брайля на письмі та в нотах, освітлення тощо);
- враховувати в роботі особливості учнів та необхідність зменшення часу зорового навантаження, поєднувати візуальну інформацію з тактильною та аудіоінформацією;
- розвивати навички альтернативного сприймання (дотикове обстеження, слухове сприймання тощо);
- стимулювати активність та самостійність учня;
- проводити вправи для зняття зорової втоми після 20 хв роботи.

УЧНІ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Порушення інтелектуального розвитку – це стійке, явно виражене зниження пізнавальної діяльності, що виникло на основі органічного ураження центральної нервової системи (переважно головного мозку). У висновках інклюзивно-ресурсних центрів може бути зазначено різні ступені IQ (від легкого до глибокого). Ці порушення спричинюють понад 250 чинників під час народження або в ранньому дитинстві та не лікуються. Вторинні відхилення можна коригувати під час навчання та виховання.

Особливості розвитку учнів із інтелектуальними порушеннями та **загальні рекомендації** до роботи з ними:

Фізичний розвиток:

- відстають за темпами засвоєння матеріалу від нормотипових дітей;
- досить складно утримують робочу позу протягом усього заняття;
- швидко втомлюються;
- мають знижену працездатність протягом заняття.

Сприймання:

- уповільнений темп: потрібно більше часу на відміну від однолітків. Мовлення викладача має бути повільним, щоб дитина встигала розуміти його. Необхідно давати дітям більше часу на розгляд предметів, картин, ілюстрацій. Посилюється це тим, що дітям складно виділяти головне, вони не розуміють внутрішні зв'язки між частинами об'єкта, що сприймається;

- обсяг сприймання знижено, спостерігається його вузькість: в об'єкті, що розглядається виокремлюються окремі частини (наприклад, у прослуханому тексті); вузькість обсягу сприйняття заважає розумово орієнтуватися в новому місці та в незвичній ситуації;

- значно порушене просторове сприймання та сприймання часу: наприклад, права та ліва сторона, пошук приміщень – клас, актову залу тощо;

- недостатня активність сприйняття: утруднене сприймання об'єкта в незвичній ситуації (наприклад, догори ногами), слабка пошукова активність;

- значні труднощі під час сприймання картин: не бачать сюжету, зв'язків між персонажами, не розуміють причинно-наслідкових зв'язків, емоційних станів зображених персонажів, зображень руху тощо.

Увага:

- неможливість тривалої активної концентрації;
- швидке та легке відволікання, стомлення;

- *нестійкість, розсіяність;*
- *низький обсяг;*
- *переважання мимовільної уваги над довільною;*
- *низький рівень розвитку розподілу уваги – малодоступне одночасне виконання двох операцій (як правило, виконується найлегший вид діяльності).*

Уява:

- *не сформовані як структурний, так і операційний компоненти уяви, є труднощі у використанні образів пам'яті, сприйнятті, страждає цілісність створення образів;*
- *бідність продуктів уяви (у кількісному вираженні);*
- *образи фантазії відрізняються низьким рівнем оригінальності, більшою схильністю до штампів та стереотипів;*
- *менший ступінь реалістичності та психологічної зрозумілості продуктів фантазії;*
- *уява по відношенню до мислення виконує компенсаторну функцію.*

Мислення:

- *розвивається значно повільніше й в пізніші терміни, деякі види мислення, особливо словесно-логічне, на низькому рівні;*
- *труднощі в узагальненні: має випадковий, а не родовий характер, після зміни параметрів відмічається нездатність до групувань об'єктів;*
- *знижена здатність до класифікації;*
- *нездатність діяти за аналогією: не спроможні переносити спосіб розв'язання з одного завдання на інше;*
- *бідність, непослідовність, фрагментарність власного аналізування, під час якого виділяються дві-три деталі (за нормою – шість-сім), схожі деталі залишаються непоміченими, простежується безсистемність аналізу; під час аналізу одні й ті ж самі деталі згадуються декілька разів, а головні залишаються непоміченими;*
- *нездатність до встановлення причинно-наслідкового зв'язку між об'єктами та явищами, нерозуміння послідовності подій;*
- *зниження здатності до порівняння: сприйняття зовнішніх ознак об'єкта за допомогою зору, не беручи до уваги його функції;*
- *недорозвинення абстрактного мислення: нерозуміння метафор, переносних значень, лабільність та інертність мислення;*
- *під час вирішення завдань проявляється стереотипність мислення.*

Пам'ять:

- *нездатність до цілеспрямованого запам'ятовування;*
- *знижена здатність до логічного запам'ятовування;*
- *переважна більшість мимовільного запам'ятовування;*
- *уповільнений темп засвоєння нового матеріалу;*
- *низький обсяг пам'яті (два-три об'єкти);*
- *слабкість довільної пам'яті;*
- *низька точність відтворення.*

Мовлення:

- *порушення мовленнєвого розвитку: лексика, граматичний устрій, звуковимова;*
- *обмеженість словникового запасу.*

Учні із інтелектуальними порушеннями *не можуть самостійно зосереджуватися на об'єкті сприймання та виділяти в ньому ознаки і смислові частини змісту*, тому викладачу потрібно:

- ✓ обирати повільний темп повідомлення інформації;
- ✓ постійно керувати процесом відтворення знань та застосування їх на практиці;
- ✓ перевіряє усвідомлення учнем інструкції та пояснень до виконання завдань.

Навчальний матеріал треба подавати *в простій формі малими обсягами*, використовувати спрощену структуру знань: складні узагальнення та теоретичні положення вилучаються або їх пояснення максимально спрощується.

Матеріал подається з *опорою на предметно-наочне мислення*: використовуються ілюстрації, демонстрації, практичне виконання під контролем викладача. Всі абстрактні поняття і явища мають подаватися через демонстрацію, з використанням предметів через їх унаочнення. Умовою міцного засвоєння знань у дітей з інтелектуальними порушеннями є розуміння навчального матеріалу. Вона досягається за допомогою методичних прийомів, спрямованих на *формування в учнів уміння знаходити смислові зв'язки в засвоєному навчальному матеріалі і життєвому досвіді*, між загально-освітніми знаннями і практичною діяльністю.

УЧНІ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Особливості організації освітньої діяльності з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення залежать від наявного в них діагнозу, якості та ступеня порушення, його причин. Зокрема, діти, порушення мовлення яких обумовлені органічними ураженнями центральної нервової системи, швидко виснажуються, втомлюються, перш за все в розумових видах діяльності. Вони можуть бути дратівливими, збудженими, неспокійними; їхній настрій швидко змінюється внаслідок емоційної нестійкості. В окремих дітей спостерігаються загальмованість, зниження розумової працездатності, уваги, нестійкість пам'яті, недостатність регулюючої функції мовлення. Таким дітям властиві: відсутність мотивації до спілкування, невміння орієнтуватися в ситуації загалом або під час конкретних обставин без допомоги дорослого, розлади поведінки, труднощі в комунікації, підвищене емоційне стомлення. Це вимагає від викладача застосування різноманітних засобів спілкування.

Загальні рекомендації:

- з'ясувати в батьків, чи займалась дитина в логопеда, яка робота проводилась з дитиною раніше;
- час від часу запитувати в дитини щодо труднощів, які виникають у неї під час сприймання, обробки, застосування інформації; з'ясування видів інформації, яку дитина зовсім не сприймає;
- пропонувати альтернативні способи подачі навчального матеріалу (якщо учень не може читати – усні пояснення, якщо не сприймає на слух – письмова форма);
- використовувати комп'ютерні програми, цифрові застосунки тощо (наприклад, перетворення друкованого тексту на аудіовідтворення);
- використовувати візуальну подачу навчального матеріалу, планів, розкладів, алгоритмів дій, щоб дитина могла сама відслідковувати, яке завдання виконує та який вид діяльності наступний;
- артикуляція всіх мовленнєвих фонем для полегшення вербальних інструкцій, їх конкретність та чіткість;
- якщо дитина має поведінкові проблеми і їй дуже складно всидіти на одному місці, то в роботі доречно використовувати пісочний годинник, щоб дитина бачила скільки часу залишається на виконання завдання;
- коли учень / учениця стимулює себе стисканням або постійним перебиранням предметів у руках, запропонуйте йому / їй тактильні, антистресові засоби: сквіш, су-джок, поп-іт або сімпл-дімпл;
- якщо учень / учениця демонструє постійну рухливість у суглобах нижніх кінцівок, розташуйте під партою балансир або напівсферу.

УЧНІ З ПОРУШЕННЯМИ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Порушення фізичного розвитку виникають унаслідок травм або обставин, які вплинули на центральну нервову систему та пов'язані з цим функції (церебральний параліч, поліомієліт, м'язова дистрофія, підлітковий ревматоїдний артрит, ламкість кісток, утрата кінцівок, черепно-лицьові аномалії, розщеплення хребта, травми спинного мозку).

Основні прояви порушень:

- нестійка рівновага, уповільнений темп ходьби, неспроможність самостійно спускатися і підніматися сходами;
- порушення координації рухів;
- порушення звуковимови;
- неохоче контактують з однолітками;
- недостатність знань про довкілля, його формальний характер.

Загальні рекомендації:

Для таких дітей характерна низька та нестійка працездатність, виснаженість, знижена увага. У різний час одній й ті ж завдання такі учні виконують краще або гірше, кількість та якість помилок мінлива. Якщо учню важко переключатися від одного завдання на інший, треба давати час для перепочинку перед виконанням нового завдання. Обсяг та способи виконання завдань обираються індивідуально до кожного випадку. Під час малювання, наприклад, треба обговорювати композицію, називати основні предмети та їх розташування на аркуші, перераховувати їх основні частини та послідовність зображення. У таких учнів існують особливі сенсорні потреби, тому важливо пам'ятати про запобігання їх сенсорного та емоційного перенавантаження.

Під час організації роботи з такими учнями (щодо їх розміщення та поведінки) можуть виникати потреби використовувати спеціальне (приспосоване) обладнання, яке допомагає учневі брати участь у навчальній діяльності. Наприклад, у класі може бути спеціальний стільчик зі столом, в якому учень буде зафіксований, якщо він не може сидіти самостійно або має неконтрольовані рухи м'язів – гіперкінези. Ноги в ньому мають торкатися підлоги або фіксуватися на спеціальній підставці самого стільчика. У класі образотворчого мистецтва можна мати: тримач аркуша, засоби закріплення (скотч, кнопки, магніти); спеціальний пристрій «захват для олівця / пензлика / фломастера / ручки» кулеподібної форми, який використовується в разі неможливості або складності утримання перерахованих предметів (їх затискає пристрій і дитині легше маніпулювати олівцем тощо); тренажер для тримання олівця і фіксації пальців; навчальні ножиці для чотирьох пальців (дитини і викладача); фартух з наруківниками для захисту одягу; стакан-непроливайку для води тощо. Також під час роботи можна використовувати обладнання для підсиленої або альтернативної комунікації – ноутбуки, комунікаційні дошки, на якій кріпиться наочність, електронні синтезатори голосу.

В роботі з такими учнями важливо враховувати всі особливості розташування учня, усунути всі архітектурні перешкоди та намагатися не міняти фізичне оточення в класі, упорядкувати простір.

УЧНІ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА (РАС)

РАС мають ключову ознаку – наявність проблем із формуванням соціальних стосунків. РАС – довічне порушення розвитку, що має неврологічне, фізіологічне, можливо й генетичне походження.

Кожна дитина з РАС має унікальні характеристики, пов'язані з комунікацією, соціальною взаємодією, незвичайною або проблемною поведінкою, навчанням. Загальні риси: незвичайні реакції на зовні стимул та моделі запам'ятовування, тривожність. Діти з РАС мають хороші здобутки в діяльності із залученням просторових, візуальних навичок, відносно добру пам'ять.

Загальні рекомендації:

Сприймання:

Пізнавальний психічний процес сприймання полягає у відображенні людиною предметів і явищ, в сукупності всіх їх якостей під час безпосередньої дії на органи чуття. Процеси сприйняття в учнів з РАС мають низку особливостей, які треба враховувати в роботі:

- *складнощі сприйняття цілісного образу.* Засвоюються окремі деталі візуальної інформації, складно виділяються важливі частини. Перед виконанням завдання, яке потребує використання функції синтезу, варто переконатись: Як дитина зрозуміла завдання? Що за чим буде робити? Який бажаний результат роботи?

- *процес сприйняття, сповільнений у часі.* Реакції на стимул можуть виникати через деякий час. Коли даємо інструкцію важливо дочекатись реакції дитини. Зазвичай до 20 секунд затримка. Для дитини із такими особливостями потрібен низький темп навчання. Швидка зміна інструкцій може призводити до відсутності інтересу чи негативної поведінки;

- *процеси сприйняття залежать від оточуючих обставин.* Незнайоме місце та люди можуть викликати стрес, що провокує порушення уваги, сенсорні перевантаження, стімінг («самостимулюючу поведінку»). Адаптація до умов може займати значний час. Спростять цей процес чіткі та зрозумілі правила, план заняття озвучений на початку, можливість вийти та заспокоїтись, наявність знайомої людини, підтримка бажаної поведінки;

- *складнощі сприйняття емоцій та стану інших людей.* Часто в учнів можуть спостерігатися проблеми із сприйманням виразу обличчя та розпізнаванням емоційних станів (як своїх, так і чужих). Емоційні стани потрібно пояснювати словами;

- *гіперчутливість / гіпочутливість.* Системи сприймання можуть надавати замало або забагато інформації. Не вся інформація, сприйнята рецепторами, обробляється мозком. Система фільтрів контролює потік інформації до кори головного мозку.

Тому деякі діти можуть уникати фізичного контакту, мати проблеми з одягом, сприйняттям кольорів, зображень, виглядати незграбними. Або можуть забиратись на високі предмети, обійматись, штовхатись, мати самостимулюючу поведінку;

- *сенсорні перенавантаження.* Префронтальна кора головного мозку, яка відповідає за вищі нервові функції, у людей з РАС містить на 67% більше нейронів, ніж у інших людей. Вони утворюють зайві зв'язки, провокуючи порушення сприймання інформації. Це швидко виснажує нервову систему. Тому люди з РАС уникають спілкування та використовують самостимулюючі дії для заспокоєння.

Увага:

- *надселективність стимулу.* Одночасно сприймається тільки один вид інформації, інша ігнорується. Під час вербального спілкування не сприймається невербальна інформація. Тому різну інформацію доцільно подавати окремо;

- *нездатність до розділеної уваги,* коли вимагається спостерігати за чимось водночас з іншою людиною. Доцільно окремо звертати увагу учня на те, на що потрібно дивитись та за чим спостерігати;

- *можуть тривалий час зосереджуватися на певному виді діяльності та важко переключатися на інше завдання.* Щоб знизити емоційну напругу, учня треба попередити заздалегідь, через який час закінчиться робота;

- *периферійне зорове сприймання* може бути розвинене краще, ніж центральне. Це провокує специфічний ракурс погляду, наче збоку;

- *може бути порушена система зниження фонового шуму* через сенсорні особливості. Учням складно із фонових звуків виділяти мовлення, розуміти його. Тому інструкції від викладача можуть ігноруватись або сприйматись невірно. Їх треба подавати простими реченнями (кожна інструкція може містити одну-дві послідовні дії). Після цього потрібно уточнити, як учень зрозумів завдання. Інколи для зниження перешкод до діяльності для таких учнів можна використовувати навушники із активним поглинанням шуму. Доцільно підкріплювати вербальні вказівки жестами;

- *щоб привернути увагу перед кожним завданням краще називати дитину на ім'я.* Розмовляти з нею чітко, повільно, спокійно, не використовувати складні речення;

- *рекомендується систематично повторювати пройдений матеріал, попередньо розбитий на невеликі частини;*

- *давати в роботі перерви* (можливість побути в тиші), оскільки голосні звуки музичних інструментів можуть перенасичувати нервову систему;

- *використовувати лише позитивні підкріплення* (схвалення за будь-які успіхи);

- *дотримання послідовності в постановці завдань.* Використовуйте принцип ЗАРАЗ (виконаємо завдання) – ПОТІМ (маєш час на відпочинок);

- *привчати до дотримання чітких схем та правил* (обговорення та повторення їх перед початком кожного заняття);

- якщо під час заняття починаються прояви небажаної поведінки (крики, ходіння, агресія, істерики або пасивність) *треба використовувати слово СТОП та продовжувати заняття лише тоді, коли дитина повністю заспокоїться;*

- *враховувати настрій та фізичне самопочуття дитини перед початком занять (спираючись на інформацію від батьків);*

- для визначення настрою перед заняттям можна запропонувати учню *вибрати зображення на картках настрою* (веселий, сумний, злий, ображений, втомлений, зацікавлений) або іншим способом;

- *для подолання хвилювання перед виступом треба підтримати дитину: сказати, що ви в неї вірите, що в неї все вийде. Можна попросити батьків принести з дому улюблену іграшку дитини і дати дитині її потримати перед виходом на сцену. Як варіант – посадити іграшку в залі як глядача, щоб дитина концентрувала свою увагу на ній під час виступу.*

Уява:

- завдання варто подавати *конкретно;*
- *зменшувати використання прийомів на уяву: такому учню складно уявити щось або когось, він переважно копіює форми поведінки інших.*

Мислення:

- *асинхронія розвитку.* Знання та навички в різних сферах знань можуть мати неоднаковий рівень та часто не відповідати віковим нормам. Наявність «спеціалізованих» та особливих талантів в окремих галузях знань не обов'язково пов'язані з можливістю їх застосування в інших умовах;

- *складнощі узагальнення та використання його результатів;*

- *мислення має практичний характер.* Учні мають проблеми із абстрактним мисленням. Учень може розуміти поняття часу, загалом орієнтується за годинником, але не розуміє коли це «потім»;

- *коло інтересів обмежене.* Учень може не виявляти інтересу до діяльності, в якій треба взяти участь у певний час. Нові способи дій можуть викликати спротив. Тому потрібно *періодично змінювати матеріал, завдання.* Поступово учні звикають до нового, але на це може знадобитися певний час.

Пам'ять:

- часто найкраще працює саме *зорова пам'ять.* Тому діти можуть просто запам'ятовувати, як виглядає правильна відповідь без розуміння суті;

- *слухомовленнєва пам'ять часто недорозвинута.* Тому доцільно разом із вербальними інструкціями використовувати невербальні прийоми;

- складнощі із розпізнаванням обличчя можуть провокувати *проблеми із впізнанням людей.* Діти з РАС можуть зафіксувати в пам'яті не цілісний образ, а певну характеристику (червоний светр, зачіску, колір очей тощо);

- за наявності супутніх розладів учні можуть *погано засвоювати рухові патерни.* Для засвоєння простої дії інколи *потрібна велика кількість повторень.* Без використання такі навички швидко втрачаються.

Мовлення:

- часто зустрічається *затримка розвитку мовлення; може спостерігатися регрес або припинення використання мовлення;*

- *мовлення може включати в себе різні прояви порушень: видавання немовних звуків, дивна або постійна інтонація, часте повторення набору слів і фраз («ехолалія»), звертання до себе на ім'я або на «ви» чи «він / вона»;*

- *зменшення і / або нечасте використання мовлення для спілкування, наприклад, використання окремих слів замість промовляння цілого речення;*

- *відсутність або затримка відповіді під час звернення, незважаючи на нормальний слух;*

- *гіперлексія – гіпертрофована до розвитку навичок читання та мови здібність водночас із заниженою здібністю до мовлення.*

Загалом необхідно підвищувати самоповагу, соціальний контроль, використовувати можливість вибору, прийняття рішень, максимальне застосування позитивних підходів до управління складною поведінкою учнів з РАС.

РОБОТА З БАТЬКАМИ УЧНІВ З ООП

Для отримання детальної інформації про особливості розвитку дитини, для якісного і ефективного зворотного зв'язку між викладачем і батьками / законними представниками дитини можна провести їх *анкетування*. Інформація, отримана під час обробки відповідей анкетування, дозволить викладачу краще зрозуміти особливості взаємодії з конкретною дитиною.

Приклад анкети

1. ПІБ дитини (у межах реалізації особистісно орієнтованого підходу можна запропонувати також зазначити лагідне або пестливе ім'я, яке подобається дитині).
2. Коротко опишіть своїми словами особливості нозології дитини: Що означає діагноз дитини? Коли його встановили? Як він впливає на звичний спосіб життя дитини?
3. Які методи мотивації та заохочення Ви використовуєте вдома для виконання певних завдань? (режим дня, виконання домашнього завдання, виконання домашніх обов'язків тощо).
4. Чи є в дитини позитивний досвід відвідування гуртків та секцій? (якщо так, то яких саме, який час, які досягнення?).
5. Які є очікування батьків від відвідування дитиною мистецької школи?
6. Які позитивні чи негативні прояви поведінки спостерігаються в дитини після занять у загальноосвітній школі?

Для ефективного зворотного зв'язку *рекомендується* раз на місяць проводити *зустрічі* з батьками, на яких обговорювати результати та досягнення дитини в засвоєнні навчальної програми (за конкретний період часу) та труднощі, з якими вона зіткнулася. Важливо, щоб батьки володіли цією інформацією і брали активну участь у організації освітнього процесу. На таких зустрічах викладачі можуть озвучувати плани опанування навчальним змістом робочої навчальної програми навчальної дисципліни та очікувані результати на конкретний період часу (тиждень, місяць, семестр).

Видом взаємодії з батьками є *запрошення їх на уроки або спеціальні відкриті уроки*. Під час них батьки можуть наочно спостерігати за роботою дитини під час занять та об'єктивно оцінити роботу викладача та успіхи дитини. Можна за попередньою письмовою згодою знімати відео на заняттях з учнем та потім відправляти його батькам.

Батьки можуть вести *щоденник* спостереження за настроєм та поведінкою дитини до та після занять. Записані дані можуть надалі обговорюватись з викладачем під час індивідуальних бесід. Це надасть змогу відслідкувати динаміку та наслідки запропонованих форм роботи під час конкретних занять. Щоденник спостережень (тезисно) можуть вести й викладачі, щоб відслідковувати, як учень реагує на запропоновану форму роботи. Під час індивідуальних бесід можна порівнювати отримані результати в щоденнику батьків та щоденнику викладача.

Головне завдання батьків і викладачів – *працювати в команді* та вірити в можливості дитини, працювати над підвищенням мотивації та самооцінки дитини.

Викладачам важливо пам'ятати, що під час спілкування з батьками дітей з ООП треба проявляти толерантність, некритичне та неупереджене ставлення, підтримувати та заохочувати батьків до співпраці, уникати осуду та знецінення можливостей дитини.

Важливим моментом є також робота з іншими учнями та *батьками нормативних дітей*, адже вони можуть суб'єктивно оцінювати спільне перебування їхніх дітей разом з дітьми з ООП. Можна провести батьківські збори на об'єднуючу тематику: «Ми різні – ми рівні», запросити до участі в них психологів, корекційних педагогів.

ПОРАДИ ВИКЛАДАЧАМ, ЩОДО РОБОТИ З УЧНЯМИ З ООП

Шановні викладачі, пам'ятайте, що ви робите безцінну титанічну роботу, допомагаючи учням з ООП бути адаптованими до життя в соціумі.

Не забувайте піклуватися і про свій емоційний та фізичний стан:

- ✓ дозволяйте собі маленькі приємності (горнятко кави, шоколадка, прогулянка парком дорогою до дому, побути в тиші 5 хвилин тощо);
- ✓ спілкуйтесь і діліться досвідом з колегами (обговорюйте на методичних об'єднаннях напрацьовані власні прийоми та методики викладання, успіхи та невдачі в роботі з учнями з ООП);
- ✓ не карайте себе за помилки: вони обов'язково будуть в роботі з дітьми з ООП; будь-який успіх потребує поглиблення освіти, рефлексія, витрачені час та зусилля;
- ✓ приділяйте час власній сім'ї, не «приносячи роботу додому», наповнюйтесь ресурсом від спілкування з рідними та близькими;
- ✓ займайтеся фізичною активністю (фізичні вправи, йога, біг, відвідування басейну або спортзалу);
- ✓ заведіть мініщоденник, в якому в кінці дня тезово записуйте власні спостереження, емоції та переживання;
- ✓ використовуйте арттерапевтичні методики для звільнення від негативних емоцій (вдома, роздратування) – малювання, ліплення тощо;
- ✓ плануйте свою роботу з учнями з ООП детально прописуючи всі очікування та можливі проблеми;
- ✓ не бійтеся звертатися за допомогою до інших спеціалістів (більш досвідчених колег, психологів, дефектологів, логопедів).

Бережіть себе, прислухайтеся до себе, наповнюйте своє життя приємними та яскравими моментами, оточуйте себе щирими та добрими людьми і ніколи не забувайте, що ваша робота дарує дітям радість та можливість відчувати всі барви справжнього життя.

1.5. ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ЕТИКИ, СУПРОВОДУ ТА ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

1. Під час знайомства з учнем / ученицею намагайтесь за можливістю потиснути йому / їй руку, навіть якщо рухи руками у нього / неї обмежені чи вона має протез.
2. Якщо дитина потребує допомоги, запропонуйте її та почекайте: допомога має бути бажаною, тому не ображайтеся, якщо Вам відмовлять.
3. Не робіть висновків на основі спостережень: пам'ятайте, що будь-хто може мати приховані «складнощі», наприклад, діабет.
4. Якщо не впевнені в тому, що саме потрібно робити – запитайте.

Діти з порушеннями зору (сліпі, зі зниженим зором)

1. Представтесь, назвіть інших присутніх під час спілкування осіб, розкажіть, де вони знаходяться по відношенню до дитини.
2. Запитайте, чи дитина потребує Вашого супроводу під час руху.
3. Не хапайте дитину під час супроводу, дозвольте їй взяти Вашу руку; запитайте, чи хоче вона бути попередженою про перешкоди на шляху (сходи, двері).
4. Чітко скажіть дитині, де знаходиться її місце, або покладіть її руку на спинку її місця чи на підлокітник крісла.
5. Постійно кажіть дитині, коли відходите назад чи йдете від неї.
6. Коли скеровуєте учня / ученицю, переконайтесь, що він / вона знає й розуміє кожну деталь.

Діти, які мають порушення опорно-рухового апарату

1. Спробуйте присісти на рівень очей користувача колісного крісла, трохи відійдіть назад.
2. Не нахильтесь і не спирайтесь на колісне крісло чи на інший допоміжний засіб дитини.
3. Запитайте дитину, чи потребує вона допомоги під час переміщення, відчинення дверей, але пам'ятайте, що вона може виконувати ці функції самостійно.
4. Залишайте достатньо місця для тих, хто користується ходунками чи іншими допоміжними засобами під час ходіння, не намагайтесь відібрати або вхопити їхній допоміжний засіб / паличку.
5. Не намагайтесь проявляти співчуття до дитини, торкаючись її голови чи плеча, оскільки це сприймається як патронаж / опіка.

ЕТИКА СПІЛКУВАННЯ

Діти з порушеннями слуху (глухі, зі зниженим слухом)

1. Щоб привернути увагу дитини, помахайте рукою або доторкніться до неї.
2. Дивіться безпосередньо на дитину (навіть якщо вона користується послугами перекладача жестової мови) і розмовляйте звичайним голосом, не прикриваючи обличчя руками.
3. Намагайтесь говорити простими реченнями.
4. Будьте терплячими, не виправляйте дітей, які мають труднощі в спілкуванні, не закінчуйте речення замість них. Якщо не розумієте їх, попросіть повторити сказане. У спілкуванні з дитиною зі зниженим слухом чи глухими можуть знадобитися ручка, папір, смартфон.

Діти із затримкою розумового розвитку

1. Ставтесь до таких учнів як до особистостей, не робіть висновків, що вони ні на що не здатні.
2. Проявляйте терпіння, виявляйте готовність пояснити інформацію більше, ніж один раз.
3. Намагайтесь не використовувати складні речення.
4. Пам'ятайте, що деякі люди з затримкою розумового розвитку надають перевагу дотриманню певних правил чи порядку. Тому, якщо можливо, погодьте ці правила чи порядок.

 Неправильно	 Правильно
особи, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку	особи з особливими освітніми потребами
вади	порушення
розумово відсталі діти	діти з порушеннями розумового розвитку
інвалід	особа з інвалідністю
діти-інваліди	діти з інвалідністю
інвалідні коляски	крісла колісні
інвалід з дитинства	особа з інвалідністю з дитинства
Фонд соціального захисту інвалідів	Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю

ЗАХВОРЮВАННЯ, ПОРУШЕННЯ, СИНДРОМИ ТА РОЗЛАДИ

 Неправильно	 Правильно
СДУГшник / СДВГшник	людина / дитина з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю (СДУГ)
ПТСР-ник, травматик	людина з ПТСР, людина з посттравматичним стресовим розладом
шизофренік, шизоїд, шизік	людина з шизофренією
суїцидник	людина із суїцидальними думками, людина зі скоєними спробами суїциду
діабетик	людина з діабетом, людина, яка має діабет
анорексик / анорексичка, булемік / булемічка	людина з розладом харчової поведінки (РХП)
СМА-шник	людина зі спінальною м'язовою дистрофією, людина з СМА
аутисти	люди з розладами / порушеннями аутистичного спектра, люди з РАС, люди в спектрі аутизму, люди з аутизмом
безногий, безрукий, одноногий, однорукий	людина з ампутованими кінцівками
епілептик	людина з епілепсією
людина, яка страждає на психічні розлади, неадекватний, розумово відсталий, загальмований, людина із розумовими відхиленнями тощо	людина з розумовими або інтелектуальними психічними (ментальними) порушеннями
даун, «сонячні люди»	дитина / людина із синдромом Дауна

ЕТИКА СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦІВ З БАТЬКАМИ

 Неетично	 Етично
Вживати вислів: «Здорові, нормальні діти»	Якщо потрібне порівняння з дітьми без проблем у розвитку, висловлюватися: «діти з типовим розвитком; за типового розвитку, зазвичай, діти...»
«Ви запізно звернулися» або «Де Ви були раніше?»	За первинного звертання батьків, якщо дитина мала, слід сказати: «Як добре, що ви так рано помітили таку потребу і звернулися до нас». Якщо дитина старша, не коментувати
«Ні, дитина не може цього зробити», «Ви ж бачите, він / вона не виконує завдання»	Якщо дитина на занятті не демонструє ту чи іншу навичку, а батьки стверджують, що вдома вона може це зробити, слід сказати: «Мабуть, Петрик може це зробити лише в певному місці та з деякими людьми». Наша задача – домогтися досягнути в підготовці до такого досвіду».
У розмові з батьками говорити: «Ваша дитина»	У розмові з батьками декілька раз називати дитину на ім'я
Обговорювати проблеми розвитку в присутності дитини або сторонніх осіб	Обговорювати проблеми розвитку лише з батьками

За матеріалами

1. Основні принципи етикету в спілкуванні з людьми з інвалідністю. Веб-сайт: Національна Асамблея людей з інвалідністю України URL: <https://naiu.org.ua/useful/etika-spilkuвання/>

2. Теорія і практика інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / упоряд. К. М. Бондар. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг. 2019. 170 с. URL: <https://cutt.ly/rM8T6JG>

3. Довідник безбар'єрності «Без бар'єрів». Вебсайт. URL: <https://bf.in.ua/rizni-sotsialni-hrupy>

1.6. ПЕРША ДОПОМОГА УЧНЮ З ООП ПІД ЧАС СЕНСОРНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ. ІГРОВІ ВПРАВИ

Вправа «**Метелик**». Інструкція: Зхрести долоні зачепившись великими пальцями – це нагадає тобі метелика, приклади долоні до грудей та по черзі ритмічно простукуй по ключиці. Через внутрішні вібрації можна відчувати звуки «як гучне серцебиття». Вправа продовжується до вирівнювання дихання.

Вправа «**Дихання під рахунок**». Інструкція: Поклади руки на живіт і під час вдиху уявляй, що надуваєш кульку в середині живота. Під час видиху здувай кульку. Така вправа дасть змогу заспокоїти вегетативну нервову систему. Ще більшого ефекту можна досягти, якщо довжина видиху буде вдвічі більшою за вдих. Наприклад вдих 1–2–3, видих 1–2–3–4–5–6.

Вправа «Кондиціонер». Інструкція: Для цього потрібно подути на великий палець, уявивши, що задуваєш свічку. Цією вправлю вмикається парасимпатична нервова система, яка відповідає за розслаблення і спокій.

Вправа «Лінивий кіт». Інструкція: Уяви, що ти лінивий кіт, який щойно прокинувся після приємного довгого сну. Широко позіхни. Помурчи, як кіт: «мяу-мяу». Тепер витягни руки, ноги та спину – і потягни повільно, як кіт.

Вправа «Лімон». Інструкція: Уяви, ніби ти підходиш до дерева та зриваєш два лимони, по одному в кожну руку. Сильно здави лимони, щоби вичавити сік. Кинь лимони на підлогу та розслаб руки. Повторюй, доки соку не набереться на склянку лимонаду. Після останнього натискання та кидка струси руки, щоби розслабитися.

Вправа «Пір'інка і статуя». Інструкція: Уяви, що ти пір'інка, що літає в повітрі (10 с). Раптом замри та перетворишся на статую. Не рухайся! Потім повільно розслабся, знову перетворюючись на пір'інку, що літає в повітрі. Повторіть декілька разів. Переконайтеся, що вправа закінчується пір'інкою в розслабленому стані.

Вправа «Смішна тваринка». Інструкція: скорчити кумедну гримасу і роздавати нетипові для себе звуки. Ця вправа сприятливо впливає на нервову систему. Коли працює міміка, тоді й починають включатись черепно-мозкові нерви, які допомагають повернути спокій.

Приклад комплексу вправ для очей:

1. Міцно заплющити очі (3 – 5 с), відкрити (3 – 5 с). Повторити 6 – 8 разів.
2. Швидко моргати протягом 1 – 2 хв.
3. Дивитися далеко прямо перед собою 2 – 3 с.
4. Поставити палець правої руки до середньої лінії обличчя (навпроти перенісся), перенести його на відстань 25 – 30 см від очей. Перевести погляд на кінець пальця і дивитися на нього двома очима 3 – 5 с. Опустити руку. Повторити 10 – 12 разів.
5. Заплющити очі, проводити їх масаж за допомогою кругових рухів пальців протягом 1 хв.
6. Дивитися в далечінь перед собою 2 – 3 с. Потім перевести погляд на кінчик носа на 3 – 5 с. Повторити 6 – 8 разів.
7. Голова нерухома. Подивитися очима вгору, а потім вниз. Подивитися в праворуч, потім ліворуч. Повторити 6 – 8 разів.

Як надати першу допомогу учню, якщо стався напад епілепсії?

Алгоритм дій:

- покладіть дитину в безпечне та комфортне місце, подивіться на годинник – зафіксуйте час початку судом;
- потурбуйтеся, щоб під час нападу дитина не травмувала себе, підкладіть щось м'яке під її голову;
- переверніть дитину на бік, щоб попередити потрапляння до дихальних шляхів слини чи крові;
- дуже важливо – не намагайтеся засунути дитині до рота будь-які предмети, щоб вона раптом не «проковтнула язик» (це фізично неможливо). Навпаки, Ви можете сильно нашкодити – тверді предмети можуть травмувати, пошкодити зуби та ясна, іноді навіть є ризик зламати щелепу;
- під час та після нападу людина потребує допомоги – часто не так професійної медичної як соціальної: важливо побути поруч та підтримати психологічно;
- не намагайтеся зупинити напад – він повинен пройти сам.

За матеріалами

1. Дитячі ігри для зняття напруження – перелік від Центру громадського здоров'я. URL: <https://nus.org.ua/news/dytyachi-igry-dlya-znyattya-naprugy-perelik-vid-tsentru-gromadskogo-zdorov-ya/>
2. Довідник безбар'єрності «Без бар'єрів». Вебсайт. URL: <https://bf.in.ua/rizni-sotsialni-hrupy>
3. Ройз С. Твоя сила. Практикум для дітей та підлітків. Наук.-популярне видання для молод. та серед. шк. віку. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/19841/file/Tvoya_syla.pdf

1.7. УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА В МИСТЕЦЬКІЙ ШКОЛІ

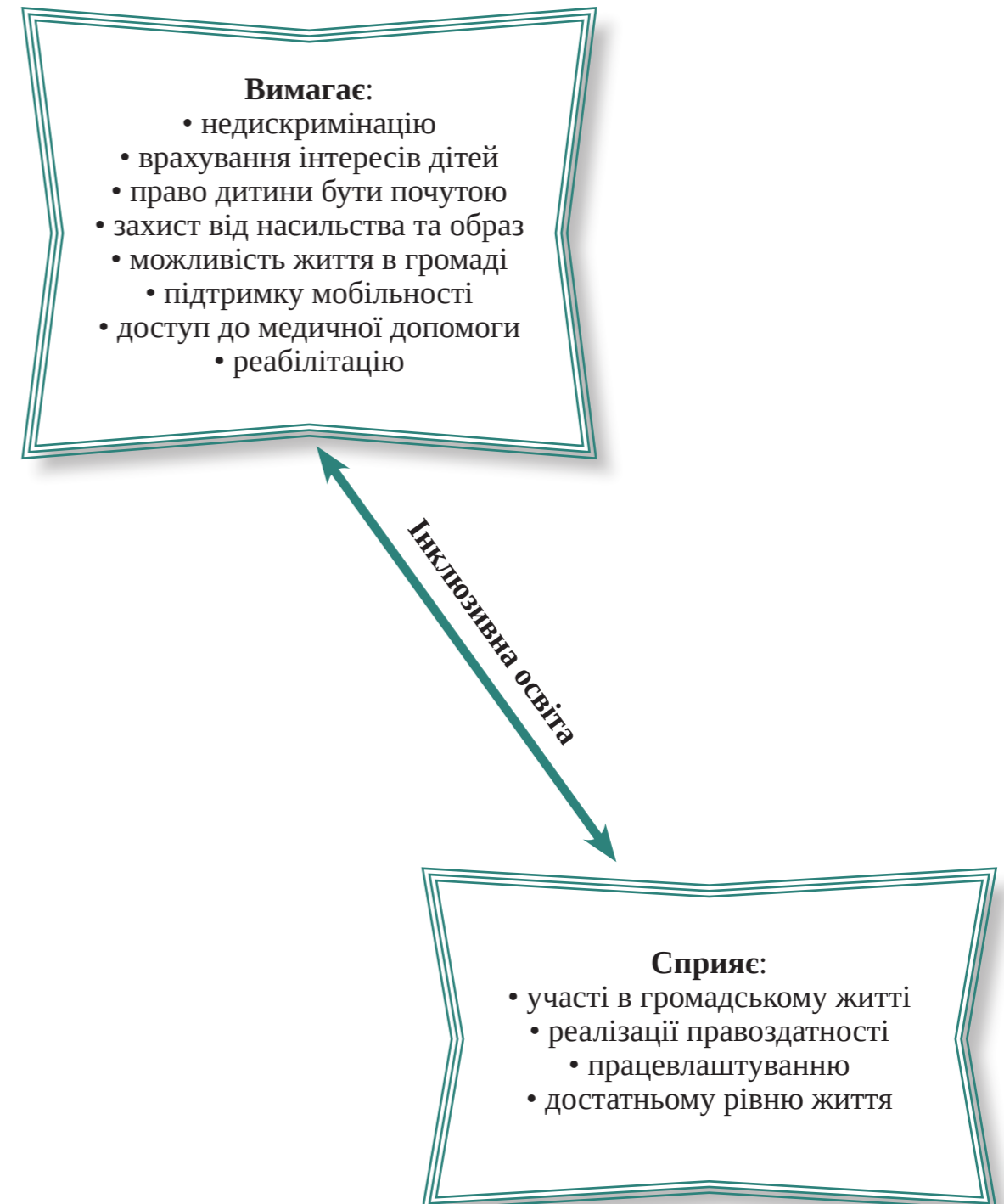
БРИЛЬ М.,
директор ДНМЦЗКМО

За даними офіційної статистики станом на 1 січня 2021 р. в Україні проживали 2 млн. 703 тис. людей з інвалідністю, серед яких – 163,9 тис. дітей [4]. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України (далі – МКІП) у 2019 р. кількість здобувачів з особливими освітніми потребами (далі – ООП), що отримували освіту в мистецьких школах у різних регіонах відповідно дорівнювалася 0,95 – 1,75% від загального контингенту учнів. Тобто за кількісними показниками це від 40 до 250 осіб. Такі дані складають менше 0,8% від загального контингенту учнів мистецьких шкіл (312 336 учнів – статистика МКІП від 2021 р.). Отже, цифри підтверджують думку щодо наявної «малодоступності» закладів спеціалізованої мистецької освіти для здобувачів з ООП. Причин для цього достатньо: вони є і соціальними, і психологічними, і педагогічними.

З одного боку, є загальна освітня традиція, яка склалася протягом радянського періоду щодо «елітарності» мистецьких шкіл, котрі ніби виконують відповідний «соціальний запит» на підготовку до мистецьких професій та головним результатом їхньої діяльності є виховання «митця». Тобто школи багато років займаються професійною підготовкою майбутніх мистецьких кадрів. Але це лише певною мірою відповідає дійсності, тому що за статистикою вступу до мистецьких фахових коледжів (наступна ланка системи мистецької освіти) відсоток випускників мистецьких шкіл – вступників у коледжі, – у різні роки складає 2 – 7% від загальної кількості випускників. Паралельно з системою спеціалізованих мистецьких шкіл, які надають початкову мистецьку освіту, існують спеціалізовані мистецькі ліцеї, навчання в яких триває стільки, скільки й в загальноосвітній школі, а освітні програми в них мають спрямованість на формування професійних мистецьких компетентностей. З огляду на це основний загальний мистецьких шкіл, а їх в Україні нараховують близько 1 302 (дані 2021 р.), виконує, перш за все, глобальне соціокультурне завдання художньо-естетичного виховання дітей, тобто забезпечує «... розвиток творчих здібностей, обдарувань та набуття здобувачами практичних навичок, оволодіння знаннями у сфері вітчизняної і світової культури та мистецтва» [3, ст. 1, п. 3], що співпадає із загальною метою позашкільної освіти – розвитком, профорієнтацією та ранньою профілізацією, допомогою в розкритті творчого потенціалу кожної дитини, необхідного для самореалізації в подальшому житті. Тобто рівність до доступності мистецької освіти кожній особі гарантується державою, а державні установи, зокрема мистецькі школи, мають за своїми функціями реалізувати ці гарантії. Усі права людини взаємопов'язані. Якщо інші права не реалізовані, неможливо досягти ефективної освіти. Й якщо право на освіту реалізується, реалізуються й інші права [5].

З іншого боку, мистецька школа – це колектив професіоналів – викладачів, які покликані бути готовими до різних, зокрема складних, професійних завдань. До останніх можна віднести комплексну організацію психолого-педагогічної діяльності з учнями з особливостями розвитку, тенденція до зростання загальної кількості яких за різними статистичними даними спостерігається в прогресивній динаміці.

Функції інклюзивної освіти можна відобразити так:

Однак викладач сучасної мистецької школи сьогодні інструментально майже неготовий до ефективного вирішення такого завдання з певних причин:

попередня система підготовки викладачів мистецьких шкіл не вимагала спеціальної методичної підготовки до роботи з учнями різних освітніх категорій та заклади фахової передвищої та вищої освіти певний час не формували відповідних компетентностей;

широкого соціального запиту на роботу з такими категоріями учнів не спостерігалось;

неформальна або інформальна освіта для вже працюючих спеціалістів у цій сфері також ще не сформувала зрозумілої, сфокусованої на проблемах мистецької педагогіки екосистеми для самоосвіти викладача.

Як уже зазначалося, за даними МКІП (опитування 551 шкіл у 2019 р.) у мистецьких школах навчається щороку близько 2 тис. учнів інклюзивного спрямування: це приблизно 1,34% від загальної кількості мистецьких шкіл, у них були представлені учні з порушеннями або інвалідностями по зору – 20,75%; опорно-рухового апарату – 19,78%, учні з іншими, менш представленими в таких школах, особливими освітніми потребами [1].

Визнаючи існуючу потребу в проведенні методичної діяльності з цього напрямку та з метою підготовки методичних рекомендацій для роботи з учнями з ООП Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти в жовтні 2021 р. провів тематичне анкетування серед викладачів мистецьких шкіл, що мають досвід роботи з такими учнями. У ньому взяли участь 187 осіб. За відповідями з'ясувалося, що викладачі в мистецьких закладах освіти працюють з учнями з різними нозологіями:

- складною структурою порушень: з порушеннями розумового розвитку, сліпими чи глухими; сліпоглухонімими та ін. – 4 особи (2,1%);
- порушеннями слуху: глухі, оглухлі, зі зниженим слухом – 19 осіб (10,2%);
- порушеннями зору: сліпі, осліплі, зі зниженим зором – 34 особи (18,2%);
- порушеннями опорно-рухового апарату – 51 особа (27,3%);
- порушенням інтелекту (інтелектуальні порушення, із затримкою психічного розвитку) – 57 осіб (30,5%);
- мовленнєвими порушеннями – 60 осіб (32,1%);
- емоційно-вольовими порушеннями та аутизмом – 71 осіб (38%).

Отже, згідно з отриманими Центром даними в мистецьких школах навчаються учні з широким спектром порушень здоров'я, що потрібно враховувати під час організації освітнього процесу в них. Також з'ясувалося, що більшість респондентів визнають недостатній рівень розвитку психолого-педагогічної компетентності, особливо її методичного та психологічного складника, відмічаючи:

- неготовність до гнучкого впровадження педагогічних методик в умовах організації інклюзивної освіти з фаху;
- недостатній рівень педагогічного самовиявлення (у проявленні педагогічної майстерності, розробці власних методичних продуктів – авторських технік та прийомів);
- необізнаність щодо застосування методик групового навчання нормотипових дітей разом з дітьми з ООП в умовах мистецької освіти;
- невміння вибудовувати процес систематичної професійної комунікації з представниками дитини з ООП;
- відсутність адаптованої навчальної літератури для учнів та методичних посібників для викладачів;
- нерозуміння особливостей організації своєї освітньої діяльності з учнями з порушеннями здоров'я внаслідок відсутності інформації щодо комплексної оцінки здобувача спеціалістами інклюзивно-ресурсних центрів;
- брак відповідних знань стосовно досліджень у галузі психолого-педагогічних наук з інклюзивної тематики, невпевненість у об'єктивності висновків та застосуванні відповідних корекційних впливів внаслідок власних педагогічних спостережень;
- неготовність до педагогічного діагностування, за результатами якого можна побудувати індивідуальну роботу з учнем,
- професійну виснаженість викладачів.

Разом з цим викладачі відмічали різноманітні складнощі, з якими зіткаються в роботі, та які пов'язані з проявами психологічних особливостей поведінки учнів з ООП, інструментально-методичну неготовність до такої роботи. Найпоширенішими виявилися такі складнощі:

- повільний темп засвоєння учнями змісту навчальних програм;
- недорозвинення запам'ятовування, мовлення, порушення координації, невміння утримувати увагу тривалий час;
- швидке стомлення, емоційна нестабільність, неконтрольована поведінка, нетиповість реакцій;
- нестабільність мотивації до навчання.

Зважаючи на це, основним **завданням** для викладача мистецької школи в роботі з учнем з ООП стає необхідність **модифікації** або **адаптації** навчальної програми з дисципліни відповідно до визначених потреб учня.

Загалом прийоми адаптації та модифікації у викладанні об'єднують загальні методичні принципи:

- наочність;
- уповільнення;
- повторення;
- оптимізацію темпу роботи та динаміки стомлення в учнів;
- забезпечення стимульної (формуальної) функції педагогічної оцінки, зменшення її кількісної ролі.

Таким чином, впровадження інклюзивної мистецької освіти потребує від викладача реалізації **компетентісно орієнтованого підходу**. У змісті його психолого-педагогічної компетентності як готовності до такої роботи можна виокремити основні структурні компоненти [2, с. 188–189]: теоретичну; методологічну; прикладну.

Вони пов'язані з реалізацією **моделі універсального дизайну в інклюзивній мистецькій освіті**, що має враховувати:

- стратегію викладання на уроці, в якій важливо пам'ятати про цілі навчання, типи виконання завдань та подачі / відпрацювання матеріалу;
- форми та методи оцінювання;
- формування навчального робочого простору.

Також, на нашу думку, є сенс у розробці окремих освітніх проектів з психолого-педагогічної підтримки діяльності викладачів, які працюють з учнями з ООП у мистецькій освіті, у межах поглиблення їхніх знань на спеціальних курсах з відповідного підвищення кваліфікації, під час роботи в супервізійних групах за фахом, проходженні програм стажувань та практикумів.

АДАПТАЦІЯ	МОДИФІКАЦІЯ
це стратегії, що допомагають учню з ООП засвоїти обсяги знань, що засвоюють інші учні цього класу	це зміна (спрощення) змісту програми, рівня знань та навичок, які має опанувати учень
Спрямовані на корекцію поведінкових особливостей учнів з ООП та наданні їм: <ol style="list-style-type: none"> 1) допомоги в розумінні навчального матеріалу; 2) можливостей щодо формування виконавських мистецьких навичок; 3) можливостей щодо демонстрації отриманих у навчанні компетентностей; 4) можливостей щодо соціальної адаптації в середовищі 	
ЗМІСТ ОСВІТИ	
відповідає рівню знань та навичок, що отримують всі учні відповідного року навчання	рівень знань може не відповідати рівню засвоєння іншими учнями такого ж року навчання (індивідуальна освітня траєкторія) (надає можливості для учня будь-яким способом брати участь в освітній діяльності)
НЕ ПЕРЕДБАЧАЄ: зміни в змісті та результатах (корекція методичних підходів)	ПЕРЕДБАЧАЄ: зміни навчальних програм, планів, спрощення / зменшення очікуваних результатів
СПРЯМОВАНА на:	
<ul style="list-style-type: none"> • пошук і розроблення способів подання інформації дитині з ООП та вивчення нею змісту освітніх компонентів з урахуванням особливостей сприйняття, пам'яті, уваги, мислення тощо; • використання додаткових дидактичних засобів (карток, інструкцій, правил); • розроблення та використання різноманітних способів перевірки знань та отриманих навичок. 	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення участі дитини з ООП в соціалізації на рівні класу та організація індивідуальних умов навчання за допомогою додаткових методів і засобів.
ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ	
<ul style="list-style-type: none"> • поділ завдань на кілька простіших за змістом або покрокових; • зменшення тривалості виконання завдань або їхньої кількості за умови збереження рівня складності: частіше повторення, спрощення інструкцій; • залучення нетипових методик – цифрових програм та застосунків, прийомів візуалізації, прикладів, предметів, використання аудіороликів, відеомодельовання, самоделювання; • застосування в оформленні навчальних матеріалів шрифтів різного розміру, виділення кольором, розміром, пропорціями, порівняння, підкреслення 	<ul style="list-style-type: none"> • виключення, скорочення кількості дисциплін, що вивчаються, або зменшення вимог до кінцевих цілей вивчення предмету та виключення певного змісту; • поєднання або ущільнення (інтеграція деяких предметів в один курс або інтеграція кінцевих цілей, змісту); • скорочення кількості тем з однієї чи кількох дисциплін; • заміна завдань на інші, більш спрощені; • повторення інструкцій та алгоритмів дії; • зниження складності; • використання додаткових навчально-методичних матеріалів – карток, алгоритмів дії, правил (малюнки, позначки)
ОЦІНЮВАННЯ	
реалізація індивідуального підходу	розробляється окремо з урахуванням індивідуальних можливостей ; передбачає виконання спрощених дій

Список використаної літератури

1. Концепція інклюзивної мистецької освіти : затв. наказом МКМС від 27 січн. 2020 р. № 339. URL: <https://mkip.gov.ua/files/pdf/Концепція.pdf> (дата звернення: 03.12.2021).
2. Малишевська І. А. Теоретико-методологічні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Умань : «ВПЦ» Візіві, 2018. 386 с.
3. Положення про мистецьку школу : затв. наказом МКУ від 09 серп. 2018 р. № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-18#Text> (дата звернення: 03.12.2021 р.).
4. У Держстаті розповіли, скільки в Україні людей з інвалідністю. Радіо Свобода : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraine-invalidnist-statystyka/31324501.html> (дата звернення: 04.12.2021).
5. Inclusive education. URL: <https://uni.cf/3TNKmqM> (дата звернення: 03.12.2021).

РОЗДІЛ 2 МАТЕРІАЛИ ДОСВІДУ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

2.1. «ЧУЮ – УЯВЛЯЮ – ГРАЮ»: НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ГРИ НА ФОРТЕПІАНО (ЕЛЕМЕНТАРНИЙ ПІДРІВЕНЬ) З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

ЗАКОПЕЦЬ Л.,

*викладач Львівського державного музичного
ліцею ім. С. Крушельницької, викладач-методист,
заслужений діяч мистецтв України*

ПЕРЕДМОВА: ВІРЮ У ВІРУ

Промоція інклюзивності є одним з головних напрямів у сучасній соціальній політиці. Розвивати творчий потенціал людей з інвалідністю та сприяти їх можливій професіоналізації також є важливим напрямом роботи в закладах мистецької освіти різного рівня. На практиці таке складне педагогічне завдання для більшості викладачів освітньої мистецької сфери зіштовхується з браком дидактично-методичної інформації. Хоча в мистецькій освіті останнім часом відбуваються певні позитивні зрушення в цій сфері: розробляються типові навчальні програми з навчальних дисциплін з урахуванням особливостей організації освітнього процесу для таких учнів, створюються умови доступності для фізичного перебування в закладах освіти, забезпечується супровід дітей асистентами вчителя, для викладачів проводяться навчально-методичні заходи: семінари, науково-практичні конференції для поглиблення знань та підвищення кваліфікації в цьому питанні. Також позитивним чинником є залучення дітей з ООП до колективних форм музикування в шкільних музичних колективах, ансамблях, хорах, оркестрах, що є надзвичайно корисним для їхньої мотивації до занять творчістю та спілкування з іншими дітьми.

Зазначимо, що інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного включення до освітнього процесу всіх його учасників. Соціальна

модель розуміння інвалідності стала ефективною альтернативою медичній моделі й зараз є провідною в освіті. В основу інклюзивного навчання покладено гуманістичний принцип філософії, який виключає будь-яку дискримінацію учнів і створює умови для отримання якісної освіти. Водночас варто зазначити, що сама інклюзія (з англ. inclusion – включення, залучення) як форма співіснування потрібна не тільки дітям з особливими освітніми потребами, а й нормотиповим школярам. Така необхідність виникає у зв'язку з тим, що всі діти мають бути психологічно стійкими, соціально відповідальними, тактовними, мати витримку та прийняття людини, яка може відрізнятись від тебе за своїми особливостями сприймання, надавати допомогу один одному, а також з розумінням поводитися і спілкуватися з усіма дітьми, з якими вони навчаються.

***

Про педагогічний досвід роботи з незвичайною, особливою ученицею й піде мова далі. Ідея описати його народилася в той момент, коли любов до музики привела 7-річну Віру Семків до Львівського державного музичного ліцею ім. С. Крушельницької. Цей факт став початком цікавої та складної роботи, яку ми описали у викладених далі методичних рекомендаціях.

Віра – одна з дівчаток трійні. Коли дівчинці виповнилося більше місяця, медики побачили, що в неї відшарувалась сітківка ока. Згодом три роки дитину інтенсивно намагалися врятувати: вона перенесла декілька операцій. У цей період, у віці трьох років, дівчинка почала проявляти перші музичні здібності. Це помітили батьки та організували перші заняття з Вірою в музичній школі. Тут розпочалися перші уроки музикування на фортепіано, на яких Віру навчили правильно сидіти за інструментом та розпізнавати клавіші. Дівчинка проявила себе як дуже здібна учениця та згодом зіграла й академічний концерт на першому році навчання в музичній школі. Потім, завдяки громадській підтримці Ресурсного центру освітніх інформаційних технологій для осіб з особливими потребами НУ «Львівська політехніка», яку очолює Оксана Потимко, та директору ЛДМЛ ім. С. Крушельницької Левку Закопцю, Віра прийшла на конкурсні випробування в ліцей та за їх результатами була зарахована в клас фортепіано викладача-методиста Людмили Закопець. Відтоді розпочалася складна та водночас захоплива робота як для учениці, так й для викладача.

У будь-якій спеціалізованій мистецькій школі треба навчатися професійно: по нотах, а не по слуху. Для того, щоб продовжити опанування основ музичної грамоти на початку навчання було організовано спільну поїздку Віри та Людмили Закопець до м. Харкова в Комунальний початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад «Дитяча музична школа № 13 ім. М. Т. Коляди», який працює з слабозорими дітьми. Там вони пройшли цикл занять з опанування системи запису нот шрифтом Луї Брайля. Як показало життя, це навчання згодом дало серйозне підґрунтя

для подальшого успіху учениці: вже через рік Віра продемонструвала значні результати – стала лауреатом Міжнародного конкурсу «Молодий віртуоз» в Польщі (м. Сянок) та Всеукраїнського конкурсу ім. С. Бортнянського (м. Київ), здобула перемогу у Відкритому конкурсі «Карл Черні: більше, ніж етюди», який проводився в м. Харків (отримала 2 премію серед 90 учасників). Також у межах проведення V Міжнародного фестивалю «Львів-Моцарт» Віра здобула першу нагороду за аранжування сонатини В. А. Моцарта.

І в музичній, і в звичайній школах талановита учениця навчалася на «відмінно» і була лідером у своєму класі. З часом у доробку дівчинки з'явилися й вокальні здобутки: вона брала участь у реалізації масштабного інклюзивного мистецького проекту – запису різдвяного музичного аудіоальбому під назвою «Казка на білих лапах» за участю вокальної формації «Пікардійська терція» та 13 незрячих дітей зі Львова, Дніпра, Миколаєва, Рівного, Хмельницького, Тернополя, Івано-Франківська. Віра співала одну з 9 пісень проекту.

Як і завдяки чому Віра з родиною під керівництвом викладача досягли такого успіху, ми спробуємо розповісти покроково. Можливо наш досвід музичної педагогіки стане імпульсом для тих викладачів, у класі яких з'являються слабозорі або незрячі учні.

У цих методичних рекомендаціях ми пропонуємо звернути увагу на навчальні проблеми дітей з порушенням зору, на способи активного залучення їх до навчання гри на музичних інструментах. Адже такі діти, маючи порушення зору, володіють яскраво вираженими слуховими й тактильно-координаційними здібностями, вони цілеспрямовані та наполегливі в досягненні своєї мети. Для розуміння їхніх проблем, методів емоційного заохочення і основ упровадження методики навчання, необхідна самостійна системна робота викладача над розвитком власних педагогічних навичок.

Наші рекомендації «Чую – уявляю – граю» містять узагальнення щодо таких аспектів:

- поєднання різних методів навчання;
- цілеспрямований розвиток уяви та орієнтації на клавіатурі;
- оволодіння нотною системою Луї Брайля;
- досягнення фізичної свободи рухів за інструментом;
- налагодження та підтримка тактильного контакту;
- використання в методиці викладання прийомів арттерапії.

Бажання вчитися та навчати є основою на шляху забезпечення інклюзивної мистецької освіти. Подолати цей шлях допомагає налагоджена педагогічна система роботи з учнем, терпіння, стійкість до подолання можливих труднощів на заняттях і велика ВІРА в дитину та досягнення нею потрібного для її розвитку результату.

ОБДАРОВАНІСТЬ ДИТИНИ І БАЖАННЯ ЗАЙМАТИСЯ МУЗИКОЮ

Під час першого спілкування з дитиною з порушеннями зору перед викладачем одразу постає питання визначення рівня розвитку здібностей дитини та діагностика рівня її бажання навчатися гри на музичному інструменті. Для налагодження успішної співпраці з таким учнем / ученицею необхідно встановити постійний психолого-педагогічний та творчий контакт, дати дитині надію та впевненість у можливість спільного досягнення її мети. Для цього потрібен певний час. У кожному конкретному випадку це може відбуватися по-різному, але зазвичай для досвідченого педагога за декілька уроків першого етапу занять основний напрям роботи з учнем стає методично зрозумілим. *Завдання викладача на першому етапі полягає у фокусуванні на інших крім зору каналах сприймання – слуху і дотику.* Зазвичай нормотипові учні сприймають оточуючий світ у першу чергу за допомогою органів зору, а учні з порушенням зору навпаки – «бачать» вухами і руками. Тому під час спілкування з слабозорими учнями доречно *не оминати слова «бачиш»*, бо воно ними сприймається цілком природно.

Вважається, що діти з порушеннями зору мають яскраво виражені *здібності до співу та сприйняття музики в цілому.* Тому треба звернути увагу на загальну творчу обдарованість дитини, яка може мати окремі риси. Завдання викладача визначити їх і використовувати в процесі навчання.

Звернемо увагу на те, що зазвичай здібності розділяють на творчі та інтелектуальні. Характерними рисами *інтелектуальних здібностей* є:

- допитливість розуму;
- незалежне мислення;
- зацікавленість сферою діяльності;
- вміння переформатовувати інформацію;
- прагнення робити по-своєму;
- успішне застосування знань на практиці;
- гострота аналітичного розуму;
- наполегливість у досягненні мети.

До характерних рис *творчих здібностей* відносять:

- точність слуху;
- відтворення звуковисотного інтонування;
- бездоганне відчуття ритму;
- голосові дані;
- схильність до імпровізації;
- бажання до нового пізнання.

Між обома видами здібностей прослідковується тісний *взаємозв'язок.* Зазначимо, що ці риси можуть перетинатися, наприклад: допитливість розуму проявляється у бажанні до пізнання нового, незалежне мислення і зацікавленість знаходяться у тісному зв'язку зі схильністю до імпровізації, а бездоганне відчуття ритму пов'язано з умінням організовуватися в роботі.

Наш досвід показав: кожен викладач для роботи з дітьми з ООП повинен *підготуватися як психолог.* Тому постійне самовдосконалення такої компетентності повинно стати самовимогою. Учні з ООП мають дуже чутливу психіку, можуть боляче реагувати на зауваження викладача та власні невдачі. Спрямування творчої та інтелектуальної обдарованості таких учнів має скеровуватися в безпечно-психологічний простір, в якому учні зможуть якнайкраще проявити та реалізувати себе. Педагогічне завдання в роботі з таким учнем – обминання «гострих кутів» заради психологічного комфорту дитини та досягнення нею успіху.

Наша учениця Віра наділена багатьма природними здібностями й головне – вміє правильно їх використовувати. Маючи сильний, гарний голос Віра з дитинства підбирає улюблені пісні на фортепіано. Згодом ці навички перейшли в неї в уміння імпровізувати. Також їй притаманне гнучке мислення, спостережливість, завдяки яким вона з легкістю спілкується з людьми та приймає виважені рішення. На уроках спеціальності з нею легко дійти згоди. Наприклад, це стосується вибору репертуару, обговорення концертних виступів, аналізу помилок, методів щодо їх усунення тощо.

Для таких учнів характерне *стійке бажання опанувати більш складний репертуар,* що згодом додає впевненості та віри у власні можливості в майбутньому. Маючи такі риси Віра наполегливо і систематично працювала та працює, у неї немає вихідних від гри на фортепіано, тому такий безперервний творчий процес удосконалення приводить її до успіху в опануванні інструмента.

Будь-яке бажання людини повинно мати мотивацію. У нашому випадку мотивація – це опанування того, що вміють звичайні діти, можливість соціалізуватися в простір однолітків, ділити з ними інтереси, жити повноцінним життям. Завдання викладача – допомогти та навчити таку дитину бути частинкою суспільства. Задля цього потрібно *якомога позитивніше оцінювати будь-які навчальні досягнення дитини,* не знищувати віру в її можливості, а це означає ефективно підсилювати її бажання досягти омріяного успіху.

Здібності дитини розвиваються в процесі активної музичної діяльності. Методична і практична робота викладача полягає в правильно організованому процесі навчання і скеровуванні його в потрібне русло на користь учня. *Треба вірити, що успіхи в навчанні дітей з порушеннями зору обов'язково будуть.* Адже успіх – це *результат тривалої, наполегливої і щоденної роботи.* Нічого не дається в цьому житті легко, а особливо дітям з ООП. Подолання перешкод дозволить дитині складати свої плани на майбутнє, мріяти про недосяжне і багато для цього працювати. Відомий художник Чак Клоуз говорив: «Не можна говорити, що я не заслуговую на успіх – це відмовка, щоб нічого не робити та прийняти своє комфортне існування». Навіть маленькі досягнення дозволять такій дитині відчувати себе потрібною в суспільстві, потрібною людям, які в неї **ВІРЯТЬ.**

ЗАВДАННЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ЗАНЯТЬ

Методика роботи, цілі та завдання для кожного учня з порушеннями зору залежать від рівня обдарованості дитини, фізичних та інтелектуальних можливостей займатися опануванням інструмента та бажання учня / учениці розвиватися в цьому. Практика показує, що здібним учням властиві енергійність, цілеспрямованість та наполегливість, які в поєднанні з ефективно організованим освітнім процесом приводять їх до успіху в опануванні фортепіанним мистецтвом. Викладач музичного інструмента також повинен мати внутрішню мотивацію працювати з таким учнем. Йому потрібно мати волю якості, рішучість у доведенні до кінця запланованого, бажання поступово підвищувати навчальну «планку» для учня і вірити в його успіх. Дуже важливо знайти індивідуальний підхід, який надасть двом сторонам освітнього процесу можливість якісно працювати, цікаво спілкуватися і знаходити креативні форми для освітніх занять. На початку процесу навчання треба звертати увагу на такі аспекти:

1) *слухання музики* – це можуть бути як нескладні цікаві твори, які виконані викладачем або іншими учнями класу, так і аудіозаписи відомих виконавців. Це потрібно для ознайомлення зі звучанням фортепіано і його можливостями формувати музичний та естетичний смак;

2) *заняття співом* – дуже потрібно для вдосконалення слухових, ладотональних та інтонаційних можливостей дитини;

3) *тактильне ознайомлення з фортепіано*: це досягнення форми і звуковисотності клавіатури, розпізнавання чорних та білих клавіш («ріжки» і «стежинки»), пояснення їх різниці і будови (тон, півтон); додаткове інформування щодо механіки інструмента – порядок та функціональність струн, молотків, демпферів та педалі;

4) *постановка рук* – важливий елемент перших уроків навчання. Учні з порушеннями зору для кращої орієнтації на клавіатурі часто занижують зап'ястя, щоб знайти на дотик потрібну ноту. Треба запобігати такій звичці, бо занижена постановка руки може в подальшому заважати розвитку віртуозності. На першому році навчання можна полегшити завдання знаходження потрібної ноти для початку гри, дозволивши натиснути і почути звуковисотність цієї ноти. Водночас з постановкою рук обов'язковим повинно стати вивчення нотної грамоти на слух (потім до цього можна додати ознайомлення з нотним шрифтом Луї Брайля), основ метроритму і тривалості нот;

5) *слухові і рухові завдання* – це активна робота слуху і пошуки звуковидобування за допомогою м'язових відчуттів рухового апарату кисті та передпліччя. Слухові завдання можуть включати в себе різноманітні завдання: знайти почуту ноту на інструменті, заспівати почуту ноту або нескладну мелодію, підібрати мелодію, почергове знаходження нот різними руками на всій клавіатурі (ця вправа дуже допомагає в орієнтації звуковисотності клавіатури та уявного розташування нот). Зазначені вправи ефективно сприяють розвитку слуху;

6) *активна функція рук* – це вільне від м'язової напруги взяття предмету. Саме таке пояснення підходить для розуміння взяття нот чи акордів та інтервалів на фортепіано. Такий підхід дозволить не піднімати плечі, не затискати руки і не сковувати свою увагу під час гри. З перших уроків потрібно звертати увагу на свободу зап'ястя рук, на вільність м'язів шиї і плечей;

7) *підбір мелодії до уявної події або події з життя* – це також сприяє уявленню клавіатури, її розміру і звуковисотної шкали звучання;

8) *розвиток музичної пам'яті* – вивчення нових, повторення вивчених творів;

9) *подальше оволодіння інструментом* – можна ознайомитися зі збіркою англійської піаністки та композитора Едни-Майє Барнем «12 вправ щодня». Збірник містить 5 зошитів по 12 вправ на різні види техніки. Заохочення учня до легкого освоєння інструмента, оволодіння всіма необхідними для піаніста видами техніки, доступність на початковому етапі навчання до вивчення цікавих п'єс – це методична складова збірки. Запропоновані у виданні вправи для дітей з порушеннями зору легко вивчити на слух, тому що більшість з них викладено паралельними руками і в секвенційному положенні. Результат з'явиться одразу: учні з легкістю починають розпізнавати октави, знаки альтерації, ширину клавіш, а коли зрозуміють посилення кожного твору на аналогію фізичної вправи, з'являється свобода в посадці тіла і постановці рук.

Наприклад, перший зошит:

- «Пробудись і потягнись» – це гамоподібна вправа;
- «Чистимо зуби» – це аналог трелі;
- «Сходами вниз» – рух нотами звукоряду;
- «Підтягування» – вправа для перших пальців, які грають через ноту;
- «Прогулянка» – пятипальцева для двох рук;
- «Пострибаємо» – повтор однакових акордів;
- «Прогинаємось» – хроматична гама;
- «Зарядка» – короткі арпеджіо паралельними руками;
- «Колесом через голову» – довгі арпеджіо;
- «Віджимання» – вправа на терції;
- «У чудовому настрої беремося до справ» – п'єса для закінчення розділу.

Інші чотири зошити побудовані за таким же принципом, містять нескладні для виконання вправи та спрямовані на удосконалення кожного виду техніки.

Виконання завдань, поставлених перед учнем, повинно відповідати змісту типової навчальної програми для мистецьких шкіл «Музичний інструмент фортепіано» для елементарного підрівня (<http://arts-library.com.ua/handle/123456789/87>). Опанування цієї програми передбачає досягнення учнем таких результатів навчання:

☐ демонструє добре організований та розвинений піаністичний апарат (відчуття вільної і пластичної руки та свободи всього тіла, доцільність та економність ігрових рухів пальців та рук, навички вагової гри тощо);

☐ володіє культурою звуковидобування;

☐ грамотно будує музичну фразу під час виконання творів, прагне до виразності і фразування, вміє слухати та вести мелодичну лінію;

☐ впевнено володіє прийомами виконання штрихів (*non legato, legato, staccato*) на основі постійного слухового контролю;

☐ застосовує засоби музичної виразності (динаміка, темп, агогіка тощо) як елементів музичної мови, що необхідно для відтворення характеру та художнього образу музичного твору;

☐ володіє виконавською технікою (яка за рівнем складності відповідає поточному етапу навчання);

☐ володіє різними видами педалізації;

☐ читає з листа ноти нескладних творів, спираючись на аналіз музичного тексту;

☐ підбирає на слух знайомі мелодії (дитячі або українські народні пісні тощо);

☐ знає правила поведінки під час публічного виступу та проведення мистецьких заходів;

☐ грає впевнено на виступах, не втрачає сценічної витримки;

☐ має уявлення про класичний зовнішній концертний сценічний вигляд (для створення загального враження від виступу);

☐ самостійно розбирає та вчить нескладні музичні твори;

☐ самостійно виконує навчальні завдання;

☐ об'єктивно оцінює результати власної навчальної діяльності;

☐ використовує для самоосвіти різні джерела інформації (наприклад, самостійно вибирає для вивчення твір).

УЯВА УЧНЯ – ОСНОВА ДЛЯ ЕМОЦІЙНОГО МУЗИКУВАННЯ

Формування музичної уяви – це окремий аспект роботи на заняттях з дитиною з порушенням зору. Уява формується не тільки з досвіду тактильних і слухових відчуттів, а також з прочитаного та почутого. Внутрішні емоційні образи формуються на основі уявних картин і відчуттів, тому можна сказати, що чим більш насичені ці образи, тим легше і зрозуміліше буде сприймання музики в цілому. Поняття «сприймання» трактується як здатність почути елементи прослуханої музики розумом, слуховою уявою, мати змогу відтворити окремі теми чи фрази голосом. Уява тісно пов'язана з умінням передати своє розуміння виконуваного твору, яке включає ладотональне чуття, музичний образ і характерний ритмічний малюнок, якщо він повторюється в конкретному музичному творі. Завдання викладача в роботі над музичною уявою дотримуватися таких рекомендацій:

- отримати від учня емоційний відгук на музику;
- почути переконливу розповідь про уявну картину твору;
- побудувати динамічний план твору;

- навчити учня градаціям звуковидобування (це може бути спочатку на одній ноті, наприклад: нарощення звука від дуже тихого до дуже голосного);
- виконання твору викладачем, згідно уяви і розповіді учня (наприклад, якщо це казка, то відтворення у звучанні її героїв повинно співпадати з уявними образами учня).

Спостереження за дітьми з порушеннями зору доводять, що їхні уявні картини дуже точно відображають реальні події, але емоційне підтвердження не завжди яскраво виражене. У музичній сфері вираження емоцій є необхідним складником. Тому робота над їх усвідомленням та передаванням повинна носити систематичний характер. Ефективний результат у роботі з емоціями досягається й під час музикування в супроводі співу. Наприклад, під час вивчення музичного твору можна розбирати мелодію у вокальному викладі, на «а-а-а», без назви нот, і деякий час займатися вокалом із супроводом (супровід – те, що написано в нотах в лівій руці, грає спочатку викладач, а потім сам учень). Це приносить одразу чудовий результат емоційної віддачі, завдяки голосу і внутрішньому переживанню музики.

Дуже часто одні й ті самі твори у виконанні різних музикантів звучать у різних темпах, наприклад, це стосується інвенцій Й. С. Баха. Можна запропонувати учневі перед вивченням інвенції прослухати, порівняти й висловити свою думку і вподобання. Це скерує його уявне бачення музики та допоможе зрозуміти її багатогранність і нестатичність у цілому. Чим більший буде музичний багаж прослуханої музики, тим різноманітніше і цікавіше дитина буде собі уявляти власну інтерпретацію, уявні образи якої відповідатимуть змісту музики. Важливим є спостереження за емоційним станом учня, який треба виражати та передавати під час виконання музичних творів. Навіть невеликий прогрес у виявленні емоцій під час гри на інструменті повинен заохочуватися та акцентуватися. Тільки тоді дитина отримає емоційну свободу у вираженні власної думки.

ВИКОРИСТАННЯ НОТНОЇ СИСТЕМИ ЛУЇ БРАЙЛЯ

Сучасну систему рельєфно-крапкового письма для людей з порушеннями зору створив Луї Брайль. Система заснована на використанні умовного алфавіту з різною комбінацією рельєфних крапок, які розташовані у дві колонки по 3 цифри в кожній. У таблиці Брайля можливі 63 комбінації цифр. Відстань між ними становить 2 – 2,5 мм, що дозволяє легко «читати» пальцями потрібний текст. Удосконалюючи свою систему Луї Брайль згодом додав до неї розділові знаки і нотний шрифт.

Початковий етап вивчення та розпізнавання нотної системи Брайля складний і довготривалий. Для правильного оволодіння шрифтом необхідна допомога фахівця, який може пояснити основну структуру і послідовність друкованого музичного тексту шрифтом Л. Брайля. Дуже часто, не маючи в наявності готових друкованих нот,

викладачу незрячого учня в наших умовах доводиться друкувати деякі необхідні для навчання твори самостійно. Запис музичних знаків відтворюється цифрами, які означають положення крапок у клітці Брайля. Довгота нот відображається так:

- *Восьмі ноти:* до – 145, ре – 15, мі – 124, фа – 1245, соль – 125, ля – 24, сі – 245.
- *Четвертні ноти:* до – 1456, ре – 156, мі – 1246, фа – 12456, соль – 1256, ля – 246, сі – 2456.
- *Половинні ноти:* до – 1345, ре – 135, мі – 1234, фа – 12345, соль – 1235, ля – 234, сі – 2345.
- *Цілі ноти:* до – 13456, ре – 1356, мі – 12346, фа – 123456, соль – 12356, ля – 2346, сі – 23456.

Восьмі ноти є основними знаками (це верхні крапки в клітці Брайля), а додаючи нижні крапки утворюється довгота ноти (наприклад: крапка № 6 – це четверть, крапка № 3 – це половинка, а крапки № 3 і 6 – це ціла нота).

За таким же принципом записується вся нотна грамота: октавні знаки, паузи, фермати, знаки альтерації, інтервали, аплікатура, мелізми, динаміка тощо. Для правильного друкування нот шрифтом Брайля потрібно знати специфіку друкування музичного тексту, а саме:

- а) друк здійснюється почергово, праву та ліву руки друкують не довгими фразами, а такими, які буде нескладно запам'ятати;
- б) послідовність друку: довгота ноти, її назва, аплікатура, штрих, динаміка;
- в) акорди в правій руці читаються зверху вниз, а в лівій руці – знизу вверх;
- г) акорди розкладаються на інтервали: наприклад, акорд до-фа-ля читається як велика кварта і велика терція для запису в правій руці та велика терція плюс велика кварта в лівій руці.

Зараз існують й інші варіанти запису нот шрифтом Брайля – це використання комп'ютерної нотної системи, що дозволяє ввести будь-який нотний варіант музичного тексту в програму, яка відразу відтворює цей текст у потрібному шрифті. Одна з таких програм називається Goodfeel. Для користування нею музичний твір вводиться в систему Lime, потім цей файл імпортується в Goodfeel. Ця програма переводить ноти у файл шрифтом Брайля. Для користування нею потрібне відповідне обладнання та програмне забезпечення. Для опанування шрифтом Л. Брайля рекомендуємо посібник харківської колеги: *Нотна система Луї Брайля, як основа ефективного навчання дітей з вадами зору в мистецькій школі: практично-методичні рекомендації / уклад. О. В. Підгорнова. Харків, 2020. 28 с. URL : <http://arts-library.com.ua/jspui/handle/123456789/810>.*

Зрозуміло, що без можливості працювати з друкованими текстами, викладач не може організувати ефективно вивчення навчальної програми, працюючи тільки на слух. Маючи доступ до бібліотечно-інформаційних ресурсів або друкуючи ноти з учнями самостійно, викладачі зможуть забезпечити повноцінне опанування всім обсягом програми та формування професійних навичок у таких учнів.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ КАРЛА ОРФА

Карл Орф – видатний німецький музикант і педагог ХІХ століття, ім'я якого широко відоме в музичній педагогіці. К. Орф створив власну оригінальну систему залучення дітей до музичного світу. Головне в ній – це музикування в синхронізації музики, слова і руху. З самого початку методика Карла Орфа була скерована на виховання дітей з ООП. Головні тези Орфа доречно застосовувати й в роботі з організації індивідуальних занять з фортепіано з дітьми з порушеннями зору.

К. Орф пропонує для роботи музичний метод, що передбачає терапію творчістю, звуками, ритмами та рухами. Дійсно, для дітей з ООП музика – це не просто задоволення і радість, вона коригує їхню поведінку і реакції: діти активно реагують на музичну мову, емоційно виражаючи свої почуття.

Метод Орфа вирізняється імпровізаційністю: у ньому пропонується створювати музику самостійно – спочатку створюємо своє, а потім долучаємося до створеного іншими – внаслідок чого учневі поступово стає цікаво знайомитися зі складнішими творами. З'являється необхідність пізнання інших стилів музики, бажання розширювати власний технічний і музичний потенціал. У роботі Орф увів термін «елементарне музикування», в який включив декілька елементів: спів, імпровізацію, рух та гру на музичному інструменті. Музикотерапія Карла Орфа не передбачала виступ на сцені з твором в вивченому вигляді, адже в педагогічному процесі він звертав увагу не на результат, а на процес, в якому свобода і креативність створювали особливість терапевтичного ефекту цієї педагогічної методики. Відповідно до цієї методики викладач повинен ставити перед собою такі завдання:

- *розвиток креативності* – що виражається в реалізації творчого підходу до дитини, орієнтації на її здібності і можливості, це навчання творчості, вихід за межі наявних знань, відмова від стереотипів мислення;
- *забезпечення варіативності* – це внесення нових елементів у навчальний процес (гра в дуеті, черговість виконання різними руками, коли праву руку грає учень, а ліву викладач на іншому фортепіано, спів мелодії та акомпанування);
- *дотримання принципу комунікативності* – розвиток у дітей комунікативних навичок, вміння домовлятися, погоджувати власні дії (узгодження планів на майбутнє, участі в концертах, конкурсах);

- *розвиток сприйняття музики* – створення слухацького досвіду, розвиток емоційного світу (залучення до прослуховування концертів у школі, філармонії, концертних залах тощо, слухання музики в різних інструментальних та вокальних виконаннях, наприклад, опер);

- *створення ситуації успіху* – допомога учневі в розвитку його ідей та прагненні досягнути свою мету. Вибір творів для виконання треба узгоджувати з вподобаннями учня та його бажаннями. Також з власного досвіду переконані, що участь у творчих конкурсах як публічних творчих змаганнях дуже сильно мотивує учня і сприяє його якісному та ефективному розвитку.

К. Орф пропонував залучати різні музичні інструменти, за допомогою яких дитина «бачить» і чує свою реакцію, вчиться розуміти світ крізь призму гармонії, що додає їй позитиву, сил та ресурсів.

Дуже важливо проводити заняття так, щоб учень не відчував розчарування після помилок і невдач. Трапляються ситуації, що саме стан пригніченості через невдалу гру призводить до інертності в роботі, зникає надія на успіх. Діти з порушеннями зору дуже вразливі і чуттєві, тому завдання викладача – не використовувати неконструктивну критику, зауваження робити з акцентом на позитивний результат, не фокусуєтесь на недосконалостях. Робота в класі повинна проходити систематично та продумано, не містити напруження і незадоволення результатами. На першому плані має бути розвиток уяви, фантазії і творчості. Важливість занять у класі фортепіано полягає в тому, щоб завдяки різним методам допомогти дітям увійти до світу музики, навчити відчувати мистецтво за допомогою емоцій, мислити творчо і креативно, сприяти якісному засвоєнню отриманих знань. Для дітей з порушеннями зору перша сходинка до перемоги над своїми комплексами – це відчуття свободи, якого досягти допомагають їм викладачі з фаху.

НАВЧАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТОДІВ АРТТЕРАПІЇ

У роботі з дітьми з порушенням зору широко застосовуються арттерапевтичні методики. Через проблему традиційного пізнання оточуючого світу в таких дітей існують ускладнення, пов'язані з поведінкою, навчанням, сприйманням і вираженням власних емоцій. Спілкування зі звичайними дітьми для них вже є емоційним стресом, в якому діти з порушеннями зору відчувають хвилювання і стають більш вразливими емоційно. Але незважаючи на це, спілкування з іншими учнями дуже необхідне та важливе. Саме в умовах спокійного спілкування можна широко впроваджувати різні прийоми арттерапії. У нашому педагогічному доробку застосовуються деякі з арттерапевтичних методик, які показали свою ефективність, а саме:

1) *вправи для досягнення фізичної свободи за інструментом (наприклад: підняти руки вгору і вільно їх опустити донизу, потім знову підняти і покласти на клавіатуру. Стоячи зігнувшись, зовсім звільнити руки, щоб вони опустилися самостійно. Стати біля стіни за півметра і з розмаху спертися в неї тільки на самі пальці);*

2) *творчі музичні завдання – це може бути підбір мелодій, підбір акомпанементу, спів, декламування під супровід викладача, музична ілюстрація різних станів емоцій або природи тощо (наприклад: ілюстрація стану спокою, стану злості; показати у звуковому варіанті, як тече вода або імітацію звуків різних інструментів та природи);*

3) *розвиток уяви – це спілкування викладача з учнем на теми його уявних образів від почутої музики (наприклад, твір «Токката» В. Косенка – учениця після почутої музики чітко розповіла, що це біг людини або тварини, які тікають від когось);*

4) *саморозвиток у творчості – це проба малювання уявних музичних образів, слухання музики у вільний час, аналіз виконання заданого твору різними музикантами;*

5) *казкотерапія – порівняння казкових героїв, з якими дитина знайома, у виконанні на різних інструментах (наприклад: Вовк і Червона Шапочка – це фагот і скрипка тощо);*

6) *створення зони комфорту за інструментом – зручність посадки, вільність всього апарату;*

7) *стримання проявів негативної, агресивної енергії через невдачу: потрібно знайти методи для вирішення зазначеної проблеми – не акцентувати увагу на помилці, робити зауваження в спокійному тоні, знаходити позитив у виступі дитини (наприклад: на виступі учень забув текст і не зміг продовжити виконання твору – викладач повинен наголосити, що все виконане учнем до того моменту було дуже добре, а те, що сталося – випадок, хвилювання);*

8) *вокалотерапія – чудова можливість зняття напруження дитини, дуже позитивно впливає на музичний розвиток у цілому, допомагає опанувати штрих *legato*, сприяє правильному звуковеденню на фортепіано (наприклад: учениця після того, як проспівала задану фразу чи мелодію, одразу грає більш наспівно цю саму фразу на фортепіано);*

9) *музикотерапія – учневі пропонується музика для слухання у вільний час, дітям з порушеннями зору музикотерапія допомагає збагатити знання про оточуючий світ і підтримувати внутрішню гармонію. Грамотно підібрана музика сприяє позитивному психічному стану учнів і зниженню нервового напруження;*

10) *терапія живою музикою – це модель рецептивної музикотерапії (потрібно уявити себе виконавцем на різних інструментах або диригентом за допомогою відповідних рухів).*

Однією з цілей арттерапевтичних занять є інтеграція незрячої / слабозорої дітей в соціальну групу – музичний клас, колектив мистецької школи, оскільки саме в музичній співтворчості добре відпрацьовуються комунікативні навички, усувається підвищена сором'язливість, формується витримка і самоконтроль. Ефективність організації та впровадження на уроці різних форм арттерапії, допоможе викладачу досягти хорошого контакту з учнем і вплине позитивно на розвиток емоційно-психологічного стану дитини. Одна з функцій

мистецтва – це активізація резервних сил людини, що стимулюють емоційне самоцілення, а у дітей, які мають порушення зору, є значний потенціал нерозкритих можливостей і здібностей.

ВИСНОВКИ

Навчати дітей з порушеннями зору гри на фортепіано можливо й потрібно. Для цього треба виявити здібності дитини, згідно з якими будувати весь освітній процес, стимулюючи бажання дитини навчатися. Під час навчання треба звертати увагу на емоційний стан дітей з порушеннями зору, який за потребою коригується за допомогою творчого і позитивно спрямованого спілкування. Під час роботи з учнями з порушеннями зору можна створити власну систему роботи, до якої включити опанування нотним шрифтом Луї Брайля та широке застосування методів арттерапії. Успіх – це крок до ВІРИ В СЕБЕ й до нього треба прямувати щодня.

Список використаної літератури

1. Давиденко Г. В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського союзу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2015. 40 с.
2. Кас'яненко О. М. Формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Мукачівський державний ун-т. Мукачево, 2018. 240 с.
3. Кузьмінська Л. Д. Соціально-психологічні аспекти управління інклюзивним навчанням у загальноосвітньому навчальному закладі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. №9. С. 29–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2015_9_8 (дата звернення: 05.06.2021).
4. Психологія. Підручник / за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ, 1999, 558 с.
5. Система детского музыкального воспитания Карла Орфа: сб. статей / ред. Л. А. Баренбойма. Ленинград : Музыка, 1970. 160 с.
6. Терещук А. Креативність як невід'ємний компонент інтелектуального розвитку особистості. URL: <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference> (дата звернення: 08.05.2021).
7. Torrance E. P. *The Search for Satori and Creativity*. New York : Creative Education Foundation, 1979.

2.2. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З УЧНЕМ З ООП У КЛАСІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

СМЕТАНІНА Т.,
викладач художніх дисциплін,
Дитяча школа мистецтв № 5 ім. І. О. Дунаєвського,
м. Харків

Викладач художніх дисциплін Сметаніна Т. М. у представленому матеріалі описує досвід роботи з учнем мистецької школи, якому виповнилося 9 років та він мав порушення концентрації уваги. Перед викладачем постало педагогічне завдання: створення особливих освітніх умов для розвитку і навчання дитини. Учень потребував різних спонукальних заходів з корекцією пізнавальних функцій, до числа яких обов'язково були рекомендовані заняття з образотворчого мистецтва, тому що навчання мисленню, стимуляція уваги, уяви та фантазії під час опанування різними видами образотворчого мистецтва необхідні для того, щоб така дитина могла краще орієнтуватися в навколишньому світі, максимально реалізувати власні здібності, відкривати нові можливості, організовувати своє життя, набувати рис більшої самостійності.

ПЕРШІ КРОКИ

Бесіда з батьками. Перед тим як познайомитися з дитиною і почати займатися, викладач провела бесіду з батьками дитини щодо індивідуальних особливостей, реакцій Ф. (ім'я учня змінено) на зовнішні подразники, різні ситуації, на які треба було звернути увагу під час навчання в мистецькій школі.

Аналіз малюнків. Малюнки майбутніх учнів в образотворчому класі заздалегідь обов'язково переглядаються викладачами з метою визначення цілісної картини можливостей дитини. Ф. не став винятком. Батьки показали графічні малюнки різної складності, намальовані ним у різні періоди. Після перегляду стало зрозуміло, на якому рівні знаходяться образотворчі навички Ф., з чого можна почати процес навчання в класі, який вектор розвитку обрати.

Знайомство з дитиною. До початку занять з метою адаптації дитини до школи і нової обстановки, Ф. разом з мамою відвідав мистецьку школу і клас, в якому мав займатися згодом та ближче познайомився зі своїм викладачем.

ПІДГОТОВКА ДО НАВЧАННЯ

Включення дитини в групові заняття. Обов'язковою умовою початку процесу навчання було включення дитини до соціуму і групових занять з іншими дітьми. Для Ф. був підібраний клас, який підходив за віком, рівнем можливостей і знань з образотворчих дисциплін.

Підготовка учнів класу. Питання включення дітей з ООП у колектив вимагає делікатного і гнучкого підходу. З метою уникнення будь-яких некомфортних ситуацій, виключення негативного сприйняття під час першого контакту учнів класу з дитиною з ООП, викладач провела бесіду з учнями щодо їхньої адаптації до навчання з такою дитиною, розуміння ситуації та поважного ставлення до таких дітей. У результаті чого, починаючи з першого групового заняття з дитиною з ООП, атмосфера в колективі школи й між дітьми була максимально комфортною, що позитивно вплинуло на подальший процес освіти в цілому.

Підготовка необхідних базових матеріалів для занять. Викладач провела бесіду з батьками про основні художні матеріали, які необхідні були Ф. на перших етапів занять образотворчим мистецтвом.

Індивідуальний підхід до дітей з ООП. Окремо відбулася адаптація робочої навчальної програми з образотворчого мистецтва елементарного / середнього (базового) підрівнів з урахуванням особливостей учня з ООП: підготовлено план перших пробних уроків та наочний матеріал до них.

ПРОЦЕС НАВЧАННЯ

Зусилля викладача стають більш ефективними, якщо вони підтримуються батьками учня. Тому на заняттях з Ф. була завжди присутня його мама. Так дитина одночасно включилася в соціум, відчуваючи себе частиною колективу, та не втрачала зв'язок з найближчою людиною. Це надавало можливість не виходити за межі звичної їй зони комфорту. А перед викладачем вставало ще одне завдання – встановлення і формування довірливих партнерських відносин з батьками дитини, уважне ставлення до того, що, на їх погляд, важливо і потрібно в цей момент дитині. Це спонукало обидві сторони завжди обговорювати і домовлятися про спільні дії, спрямовані на підтримку дитини.

Перші пробні заняття з образотворчого мистецтва тривали 30 – 40 хвилин, потім час занять поступово збільшувався і зараз спільний навчальний час для такого учня в школі вже може складати 60 хвилин з обов'язковими перервами. Час і порядок перерв визначається в довільному форматі залежно від ситуації.

За попередніми малюнками Ф. викладач знала, що він знайомий тільки з графічним матеріалом. Метою першого уроку було зацікавити учня заняттями, викликати інтерес до нових матеріалів, технік в образотворчому мистецтві. Тому з перших

уроки розгорнулася праця з новими для Ф. матеріалами – фарбами на великому форматі паперу з використанням пензля великого розміру. Спочатку це була тільки гуаш, потім акварель. Кожного разу вибір Ф. колірної гами й основних кольорів був різним. Як відомо, ставлення людини до кольорів є суб'єктивним і може залежати від настрою, психоемоційного стану та інших факторів. Такі заняття дали чудові результати, які перевершили очікування викладача. Нові матеріали, інструменти та техніки стали мотивувати діяльність учня, направляти й утримувати його увагу до досягнення остаточного результату в роботі. Такий незвичайний досвід, під час якого знизився контроль свідомості, послабшали механізми захисту, збільшилася свобода самовираження, мав важливе значення для розвитку дитини.

Згодом всі уроки викладач будувала на основі самостійних творчих проявів учня, максимально уникаючи або долаючи його негативні емоції.

ПЕДАГОГІЧНІ ПРИЙОМИ

Техніки, методи і матеріали підбирались за принципом простоти та ефективності. Дитина не повинна відчувати труднощі під час створення малюнка за допомогою пропонованої техніки або матеріалу. Почати можна із завдань, які не потребують дотримання визначених норм. Наприклад, вільна техніка допоможе дитині виразити себе і не буде її обмежувати. Її зусилля під час створення роботи повинні викликати приємні почуття. Викладач також планує заняття так, щоб і процес створення малюнка, і результат були цікавими та привабливими. Загальні правила можуть бути такими:

✓ *Давати інструкції.* Важливо, щоб у викладача був налагоджений контакт з учнем. Тоді він буде простіше сприймати вказівки. Для того, щоб встановити довіру, як до викладача, так і до матеріалу можна показувати приклад, спочатку виконуючи все самостійно.

✓ *Мотивація дитини.* Позитивна оцінка роботи учня викладачем. Дитина повинна отримувати задоволення від виконуваної діяльності, бути позитивно мотивованою. Ставлення до роботи багато в чому залежить від того чи виходить в учня художня робота, чи відчуває він себе здібним, успішним. Тому отримання знань та вміння, повинні бути доступними. Заслужити схвалення викладача – один з основних мотивів діяльності учня. Позитивне оцінювання діяльності учня викладачем і батьками стверджує в нього віру в себе. Важливо заохочувати кожну маленьку перемогу, зусилля і старання.

✓ *Взаємозв'язок з батьками.* Мама, яка знаходиться в класі, також радіє успіхам і позитивним результатам діяльності дитини. Отже, праця викладача і підтримка батьків стає спільним виховним аспектом у освітньому процесі.

✓ *«Частинка» соціуму.* Займаючись у колективі, учень з ООП спостерігає за роботою інших учнів (як вони створюють свої малюнки) і це стимулює його так само створювати власну картину, спілкуватися, співпереживати, створюючи довірливі відносини з викладачем та взаємодію з іншими учнями.

✓ *Право вибору.* Важливо не змушувати дитину працювати в конкретній техніці – варто орієнтуватися, в першу чергу, на те, що викликає її інтерес. Можна дати дитині можливість вибрати матеріали. Обов'язковим є використання в роботі різних художніх матеріалів. Викладач може також запропонувати дитині й свій варіант матеріалу для конкретної роботи. Важливо чергування і новизна моменту. Далі важливо спостерігати за результатом і виключати те, що не подобається учневі в роботі. Якщо викладач бачить, що учень не може впоратися з певним прийомом чи технікою, то він його відкладає та обирає інший.

✓ *Тривалість уроку.* У середньому кожне наше заняття триває приблизно 45 хвилин. Цей час оптимальний для якості заняття, щоб учень не почував себе втомленим та концентрація уваги не знижалася.

✓ *Регулярність занять сприяє емоційному спокою і впевненості дитини.* До кожного наступного заняття Ф. готується і чекає з нетерпінням, приходять на уроки завжди з посмішкою. Також у програмі доцільно звертати увагу на уповільнений темп засвоєння нової інформації такою дитиною порівняно з іншими учнями, надання її меншим обсягом, «порціями» для більш ефективного сприйняття.

✓ *Практика повторення.* Повторення сприяє закріпленню опанованих навичок. Нові завдання треба будувати на елементах знайомого, вже вивченого матеріалу. Це пов'язує їх з набутим дитиною позитивним досвідом і емоціями.

✓ *Інтерактивні технології та наочність.* Для ефективності на уроках викладач може використовувати різні інтерактивні технології: роботу з інтерактивною дошкою, ноутбуком, планшетом, презентаціями. Принцип наочності в роботі з такими дітьми стає дуже важливим, оскільки у них більше розвинена наочно-образна, ніж словесно-логічна пам'ять, мислення спирається на уявлення та враження.

✓ *«Не наглядати!».* Під час занять викладачем було помічено, що Ф. активніше починає працювати і надихається процесом саме в той момент, коли викладач не знаходиться поруч з ним або взагалі займається з іншими учнями класу. Саме тоді він розслабляється і починає творити, причому дуже успішно. Викладач намагається не стояти весь урок поруч з ним як спостерігач, а навпаки, після пояснення теми і завдання, обговоривши наочні матеріали, відходить у бік, але продовжує непомітно стежити за поведінкою і процесом роботи учня, періодично підходячи до нього для корекції та консультації.

ПІДСУМОК

Говорячи про результати навчання Ф. образотворчому мистецтву можна сказати про впевнений навчальний прогрес. Порівнюючи початкову ситуацію і сьогоднішні результати, стверджуємо, що підсумок перевершив очікування. Ф. став частиною творчої сім'ї класу та школи, він уважний на уроці, добре працює на великому форматі паперу гуашшю, аквареллю, олівцями, ліпить з пластиліну. У портфоліо робіт Ф. багато прекрасних яскравих емоційно насичених живописних малюнків, зроблених з великим натхненням і потужним бажанням пізнати світ мистецтва.

Відгуки батьків Ф.:

«Дитині дуже подобається ходити на заняття в художню школу, Ф. збирається туди з задоволенням. Пишається своїми роботами, всім їх показує при нагоді, що це він намалював».

«Завдяки урокам став більш самостійним, з радістю сам готує і прибирає своє робоче місце. Йому дуже подобається малювати в класі разом з іншими дітьми, а не вдома поодиноці».

«Я, як мама, можу відзначити позитивну динаміку в розвитку дитини в плані творчості. Дякую школі за те, що погодилася прийняти нас і вчити малюванню. Моїй дитині дуже важливо робити це в колективі».

Завданням для такого учня з ООП є соціалізація через творчість, розвиток художнього потенціалу та залучення до колективу. Незважаючи на те, що є певні складнощі в педагогічному плані, за умови правильного підходу до дитини досягається потрібний результат – прогрес у розвитку, реалізації здібностей до навчання, прояві художнього таланту, не менше, ніж у однолітків.

Отже, образотворче мистецтво не просто сприяє розвитку дитини з ООП, але й визначає духовне становлення і психологічний розвиток особистості, дає можливість отримання освітнього та соціального досвіду разом з однолітками і, як результат, відбувається соціальна адаптація, а в подальшому можлива й професійна адаптація та можливість проявити себе в різних сферах життєдіяльності.

2.3. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА З УЧНЯМИ З СИНДРОМОМ ДАУНА

ШУГАЙ А.,

викладач художніх дисциплін,
Дитяча школа мистецтв № 5 ім. І. О. Дунаєвського,
м. Харків

ПЕРЕДМОВА

Внутрішній світ дитини з ООП надзвичайно складний. У вихованні та навчанні таких дітей перед батьками та викладачами стоять нелегкі завдання: допомогти побачити, почути та відчуті різноманіття навколишнього середовища, пізнати власне «Я», розкрити його та ввійти у світ дорослих людей, повноцінно існувати та взаємодіяти в ньому. Засобом, здатним вирішити ці завдання, служить мистецтво. Воно містить у собі можливість опанування художньо-естетичних, гуманістичних, пізнавальних, моральних цінностей та сприяє духовному становленню особистості. Завдяки творчості та через творчість у дитини формуються почуття самоконтролю, свободи, рішучість та сміливість.

З 2020 року на художньому відділенні Дитячої школи мистецтв № 5 ім. І. О. Дунаєвського м. Харкова навчаються учні з ООП. З цього часу перед викладачами постала низка питань щодо організації навчального процесу дітей з ООП у складі навчальних груп, де зазвичай вчилися тільки нормотипові діти. Єдине, в чому не було сумніву, то це в стійкому бажанні викладачів через творчість сприяти розвитку нових учнів, їхньому вдосконаленню, виявленню себе.

Під час перших зустрічей з учнями з ООП викладачі спостерігали важливі для подальшого планування навчального процесу моменти:

- вміння дітей орієнтуватися на аркуші паперу, користуватися олівцем, пензликом і фарбами, використовувати воду, впізнавати і виділяти об'єкт, створювати сюжетні композиції з уяви;
- здатність концентрувати увагу, вміння висловлювати та обґрунтовувати власні думки.

Наступним кроком було визначення умов, необхідних для реалізації комплексного підходу до соціалізації учнів з ООП засобами мистецтва:

- програмно-методичне та технічне забезпечення освітнього процесу;
- взаємодія з батьками та практичним психологом школи;
- включення учнів з ООП у соціально значущі заходи (колективні роботи, виставки, конкурси).

З урахуванням особливостей розвитку кожного учня розпочалась робота зі створення умов для розвитку його/її особистості та творчої самореалізації.

УЧЕНИЦЯ МАРГАРИТА

Учениця, яка потрапила в клас викладача художнього відділення Шугай А. О. – це дівчинка Маргарита 15 років із синдромом Дауна. До першої зустрічі з викладачем батьки і дівчинка ретельно підготувались: вони принесли велику кількість графічних малюнків з персонажами мультфільмів та відомими героями кіно. Це справило сильне враження на викладача, бо творчі можливості дівчинки перевершили всі очікування. Під час першої розмови попри очевидні зовнішні особливості розвитку виявилось, що в Маргарити є значні порушення мовлення, що в подальшому, звісно, дуже ускладнило процес комунікації. Почався шлях пошуку та апробацій методик і підходів до організації ефективного навчання.

Якщо розглядати синдром Дауна лише як патологію, аномалію, то залишається лише одне – опустити руки та просто прийняти ситуацію. Якщо ж поставитися до цього синдрому як до фізіологічної особливості, яку супроводжують труднощі розвитку, то дітям із синдромом Дауна можна допомогти, добираючи спеціальні засоби, що їх розвивають. За умови такого відношення люди з синдромом Дауна займають у суспільстві гідне місце. Так, наприклад, синдром Дауна не завадив іспанцю Пабло Пінеда здобути вищу освіту та стати кіноактором. Тепер він займається соціальними проблемами, працює, пише наукові статті. А нещодавно головною зіркою GUCCI та VOGUE стала 18-річна модель із синдромом Дауна Еллі Голдстейн. Дівчина не лише працює моделлю, а й поєднує кар'єру з навчанням. Вона навчається в Ессексі на факультеті сценічної майстерності.

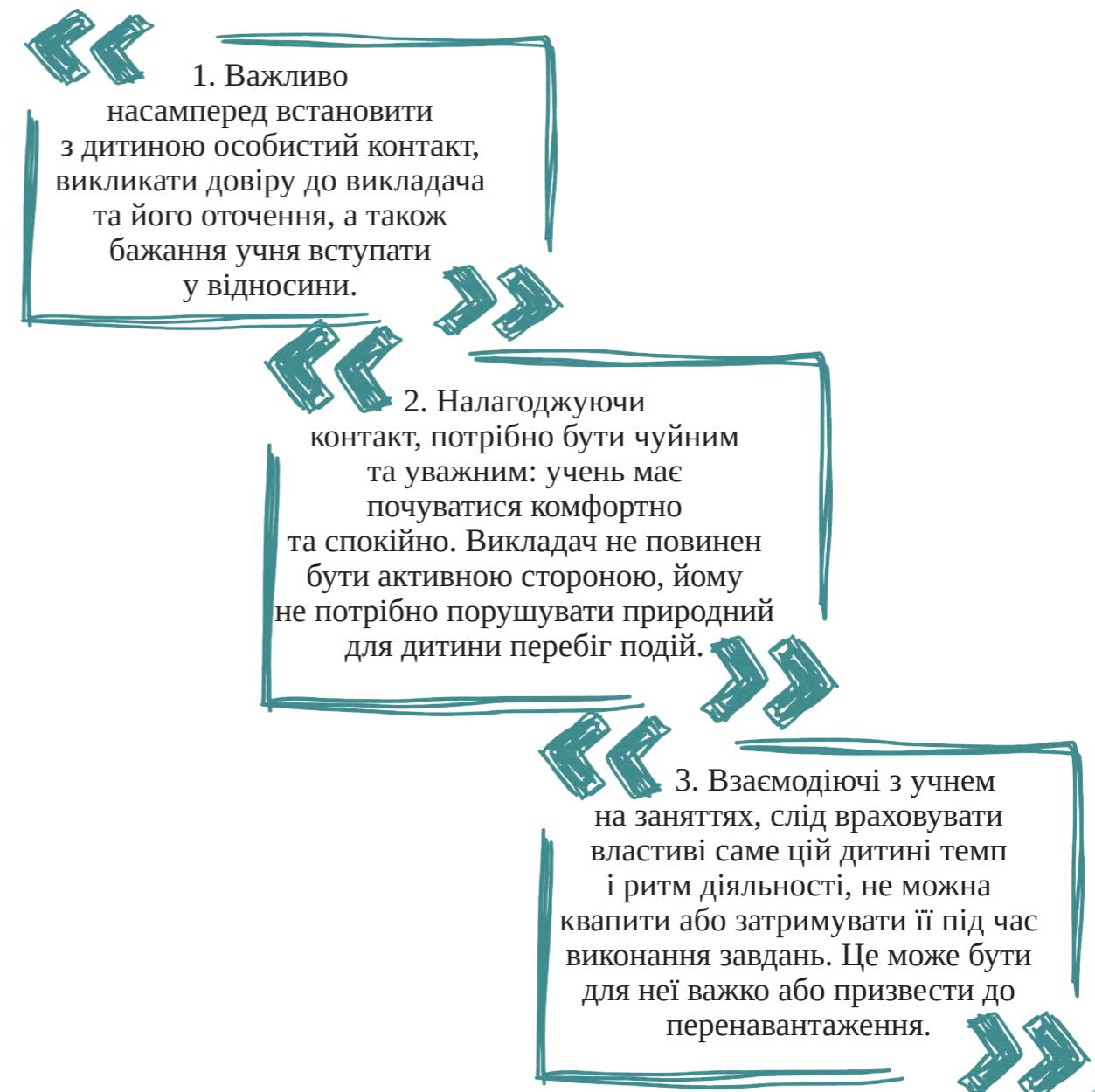
Важливою та необхідною умовою успішного початку навчання було включення Маргарити в клас. З учнями класу попередньо проводились виховні бесіди на тему толерантного ставлення до людей з інвалідністю, тому кожен з них був налаштований на зустріч з новою ученицею.

Перші заняття Маргарити тривали близько 40 хв і несли пізнавальний характер для викладача, перед яким постало завдання комплексного аналізу творчих здібностей та поведінкових особливостей дитини. Кожне заняття будувалось так, що дитина на тлі зацікавленості в контакті, творчості, заохоченні або в обговоренні її інтересів робила за допомогою викладача невеликі творчі зусилля та вчилась оцінювати результат. Цікаво відзначити, що попри підвищену стомлюваність при посиленні мотивації («Ми зробимо це завдання і покажемо батькам чудову завершену роботу») або при переключенні на іншу діяльність Маргарита могла продуктивно займатися більш тривалий час. Кожного наступного заняття викладач не слідувала чіткому плану і не могла передбачити заздалегідь, яке з можливих завдань вона поставить дитині сьогодні. У своєму виборі викладачка виходила з наявного фізичного стану дитини, її творчої активності в певний момент. У Маргарити ж складалося враження, що образотворча діяльність – це вільний процес і вона навчається «відкриватися» у ньому, використовуючи і мобілізуючи творчі (часто приховані) резерви, що позитивно відображалось на розвитку її особистості загалом.

Згодом стало зрозуміло, що Маргарита може детально перемальовувати будь-які запропоновані їй цікаві їй зображення, але поставити завдання намалювати щось з уяви було неможливо. Процес ускладнювався через відсутність конструктивного діалогу попри усі намагання дівчини висловити свою думку. Одного разу викладач запропонувала написати з натури натюрморт, підготовлений для класу Маргарити. На диво Маргарита охоче взялась за роботу, майстерно поралась з аквареллю та винаходила неймовірно гарні кольори. Водночас вона сумлінно дослуховувалась до порад та рекомендацій викладача. А коментарі захоплених однокласників стали для неї найціннішою мотивацією. Внаслідок дівчина почала більше малювати з натури не лише в школі, а й вдома. Велике значення відіграла участь батьків в освітньому процесі та їх взаємодія з викладачем: систематичне виконання вправ та творчих завдань з дитиною, обговорення досягнень Маргарити або, навпаки, зауваження на певних змінах у настрої, які вплинули на працездатність. Така злагоджена співпраця «викладач – учениця – батьки» дала гарні творчі результати і головне – віру в подальші успіхи щодо самореалізації та адаптації підлітка.

За результатами цих занять на початкових етапах можна виділити такі аспекти викладацької та виховної діяльності викладача:

4. Важливо мати уявлення про потенціал дитини, щоб не виникло ситуації, коли діяльність для неї має «неможливий» характер.

5. Необхідно створювати особливу атмосферу уваги, в якій дитина повинна відчувати підтримку, зацікавленість у спільній творчості та спілкуванні з боку викладача. Опора на інтереси дитини, використання улюблених тем та сюжетів, звичок та стереотипів, а також заохочення складають обов'язкові умови успішної роботи.

ТИПОВІ ПРОБЛЕМИ В РОБОТІ З УЧНЕМ З ООП І МОЖЛИВІ СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Учням, які не вміють концентрувати увагу, швидко виснажуються ставляться такі завдання: продовжити розпочате, не перескакуючи на інший сюжет; зосередитись на певній деталі малюнка та домалювати її до кінця; подумки описати намальоване; сконцентрувати увагу на зображенні довгастих об'єктів (залізничні рейки, дороги тощо); розпочате обов'язково закінчити. Заняття малюванням з такими учнями не повинно тривати довго.

Учням, що «застрагають» на одному сюжеті, пропонується поступово щось змінювати (наприклад, колір намальованої вази, її візерунок, квіти в ній) або додавати у свій сюжет нові елементи. У такий спосіб дитину можна поступово відволікти від однієї теми на іншу. Для переключення дитини з сюжету, пов'язаного з агресією, можна використовувати нейтральні завдання. Наприклад, їй можна запропонувати: «Ми намалюємо все, що ти хочеш, але спочатку давай зафарбуємо весь аркуш зеленою фарбою». Зафарбований певною фарбою аркуш «викличе» в дитини інші асоціації, що, можливо, дозволить змінити її початкові наміри.

Інертним, млявим, обережним, акуратним учням корисні завдання з розвитку фантазії, змішування фарб, використання великих поверхонь. Їм ставляться такі завдання: освоїти

простір аркуша, самому вибрати колір, змішувати фарби (не лякаючись забруднити стіл та руки), розвивати сюжет, використовувати більше нових тем, фантазувати (з опорою на події, що відбулися в реальному житті).

Активним, квапливим, неакуратним учням ставляться завдання, що вимагають обмеження та підпорядкування темі та сюжету, охайного, наскільки можливо, виконання завдання. З такими дітьми малюють «вітражі»: викладач зображує улюблений дитиною сюжет, створюючи чорною гуашшю «вітражні перегородки»; дитина повинна «вставити кольорові скельця», зафарбовуючи замкнуті контуром області зображення. Розфарбовуючи «вітраж», дитина сама обирає колір для кожної області, водночас не виходячи за «перегородки». Така робота збирає, концентрує увагу учня, вчить його охайності. За такої умови він не втомлюється і не перенапружується як під час розфарбовування олівцем або фломастером.

Учням із порушенням просторових уявлень краще малювати на аркуші, розташованому в площині, паралельній площині тіла: на стіні або мольберті (тоді дитина стоїть). Водночас корисно зафарбовувати аквареллю або гуашшю великий аркуш – руками або губкою, що змочена в рідку фарбу. Щоб малювання було осмисленим, можна запропонувати учням зобразити море, небо, траву, потім наклеїти прямо на фарбу заздалегідь вирізаних рибок, пташок, листя тощо. Бажано прагнути того, щоб лист був повністю зафарбований і звертати увагу дітей на білі місця, що залишилися. Простір аркуша добре освоювати, малюючи орнаменти («килимки»). Викладач позначає центр, а дитина навколо цього центра малює свій орнамент. Якщо дитина ігнорує одну із сторін простору, наприклад, ліву, то важливо підходити до неї з лівого боку, торкатись лівої руки. Якщо ж дитина «не бачить» низу, то доцільно прив'язувати сюжети до землі: малювати людей і тварин, які ходять по землі, які обов'язково мають ноги і ступні, будинки на землі, машини тощо. З дитиною, в якій порушені просторові уявлення, має сенс спочатку робити об'ємні композиції (з пластиліну, картону, кубиків), а потім малювати те саме на площині. Перед тим як малювати фрукти, овочі, іграшки, вази та інше, важливо їх принести на заняття, щоб дитина могла їх потримати в руках, оглянути, а лише потім малювати. Під час малювання доцільно обговорювати з дитиною, яку форму мають ці предмети. З дітьми, які не сприймають зону ближнього до них простору, краще спочатку малювати на великих аркушах чи шпалерах панорамні картини: вигляд вулиці, групу дітей, які грають тощо.

Учням зі слабким розвитком дрібної та середньої моторики корисне засвоєння особливих прийомів. Наприклад, дитині з обмеженими рухами пальців показані малювання на невеликому аркуші, зображення дрібних деталей, штрихування та зафарбовування, малювання тонким і м'яким пензликом.

Учням з млявою кистю будуть корисними різні рухи, під час яких кисть упирається в папір (прикладом є нанесення крапок: капає дощ, йде сніг, падає листя). Розвитку кистьових рухів сприяє малювання хвилеподібних ліній (краєчок у килимка, хвилі в морі, дорога, що петляє, слід за кораблем); ліній, нанесених круговими рухами в різних напрямках (дим із труби, прикраса будинку); горизонтальних (зліва направо) та вертикальних (зверху донизу) ліній (дощ, смужки в зебри, залізничне полотно, сходи).

У роботі з учнями, які мають проблеми в сенсорній сфері, бажано використовувати фарби яскравих кольорів. Краще малювати в горизонтальній площині, щоб фарби не текли (взагалі вони повинні бути досить густими). Дитину слід заохочувати до малювання руками, розфарбовування художніми матеріалами їх та інших частин свого тіла, а потім просити її знайти зафарбоване місце і змити фарбу. Це сприяє усвідомленню дитиною власного тіла.

ПРИКЛАДИ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА І УЧНЯ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ

Спільна творчість викладача і учня в різних випадках відбувається по-різному. Поставлене дитині завдання може виконуватися нею самостійно або за допомогою викладача. Малювання разом (на одному аркуші) можна застосовувати, коли учень невпевнений, малює невміло і для нього немає різниці чиєю рукою намальовано той чи інший фрагмент на малюнку. Така дитина може сама попросити, щоб малювала не вона, а їй. Водночас, навіть якщо малюнок намальований переважно рукою викладача, треба представити отриманий результат так, наче він був досягнутий дитиною самостійно.

Трапляються випадки, коли можна допомогти учню зафарбувати частину поверхні або предмета, зображеного на малюнку. Наприклад, це має сенс зробити, якщо дитина швидко виснажується і не може малювати довго, але необхідно, щоб вона побачила свою роботу завершеною. Звичайно учень повинен відчувати, що основна частина роботи виконана ним самим. У деяких випадках викладачу необхідно проявити делікатність і не втручатися в малюнок дитини. Наприклад, якщо дитина дуже педантична до «свого» і «не свого» або здатна сама визначити себе і оцінити результат, то вона всіляко протидіє вторгненню у власну «творчу лабораторію». З такими дітьми краще малювати паралельно: якщо викладач хоче щось показати дитині, то малює з нею поряд на сусідньому аркуші. При цьому не обов'язково щось говорити і демонструвати, досить просто розвивати на своєму аркуші задану дитині тему. Іноді діти повторюють без найменшої зміни одні й ті самі сюжети, не люблять, щоб щось змінювалося, щоб викладач втручався в їх роботу. Такі учні потребують розширення тем малювання і для них іноді корисні «вторгнення» викладача в їхній малюнок: наприклад, щоб він раптом взяв і намалював щось на їхньому аркуші по-своєму. Однак викладач повинен бути чуйним, щоб дитина раптом не розлюбила свій малюнок і не кинула його.

Змінена викладачем частина малюнка може стати для дитини «своєю» і її світ стане дещо більшим. У результаті він відчує радість та полегшення. Повністю спільне малювання учня і викладача як окреме завдання дуже важливе для тих дітей, які невпевнені в собі, батьки яких часто виявляють сухість і холодність, для дітей, яким бракує теплого спілкування, особливо з дорослими. Такі учні найбільше потребують схвалення. У малюванні з ними важливий сам процес, атмосфера спільної діяльності, під час якої дитина починає вірити у свої сили та можливості. Водночас у такому малюванні можна вирішувати й багато інших завдань: розвивати дрібну моторику, знімати агресію, допомагати позбавлятися страхів, стимулювати фантазію тощо.

РОЛЬ КОЛЕКТИВНОЇ РОБОТИ

Одним із видів успішної роботи на заняттях з образотворчого мистецтва є спільне малювання учнів на загальному аркуші (звичайно, виконується таке малювання за керівництвом та спостереженням викладача). Дітям з порушеннями спілкування, які живуть наче у своєму світі, які відчують всілякі страхи від дотику з навколишньою дійсністю, часто майже не вміють самостійно встановити контакт і що-небудь спільно зробити з іншими дітьми, такий вид творчої діяльності може значно допомогти. Ця діяльність полягає в наступному. Викладач розкладає на столі великий аркуш паперу, розсаджує учнів навколо, роздає фарби, пензлі та надає тему, яка має враховувати особливості та інтереси всіх дітей, які беруть участь, щоб кожен з них міг зобразити щось своє, улюблене, тобто тема повинна бути досить широкою. Можливі варіанти: «Чарівна країна», «Дороги та машини», «Місто», «Казка» тощо. У процесі спільного малювання розвивається загальний сюжет, що складається з окремих історій: у кожній дитини вона своя. І водночас, розповідаючи, діти взаємодіють один з одним. Отже, кожен учень розвиває свій сюжет і в той же час всі сюжети мають спільний елемент. Під час роботи діти спілкуються і створюють загальний малюнок. Під час такого спільного малювання викладач може підказати дитині якийсь сполучний момент у сюжеті або підмалювати щось, що поєднає зображення однієї дитини та іншої або всіх разом (наприклад, «А тут, у середині, намалюємо сонце»). У спільному малюванні поряд з дітьми, які вже можуть контактувати один з одним, можлива участь і дитини, яка практично не виявляє інтересу до інших дітей. Дитина, невпевнена у своїх силах, може відчути радість, вдало зобразивши щось у загальному малюнку.

ВИСНОВОК

Проблема інклюзивної освіти безсумнівно є актуальною і потребує належної уваги, оскільки кількість дітей з інвалідністю та особливостями розвитку з кожним роком зростає. Та обмежені можливості здоров'я не повинні позбавляти дитину можливості отримання якісної освіти, особливо мистецької. Досвід роботи в мистецькій школі з учнями з ООП засвідчує, що заняття художньою творчістю дають дитині можливість висловити себе, активізують її пізнавальну діяльність, відкривають нові способи контакту з оточуючим світом. Переживання спільної творчості можуть сприяти «запуску» цілої низки змін у внутрішньому житті дитини, призводячи до вирішення багатьох проблем, що її турбували. Заклади мистецької освіти дають значні можливості для створення умов самореалізації та розкриття здібностей у таких дітей. Відвідуючи творчі заняття, такі учні знаходять собі той вид діяльності, в якому їм комфортно і, можливо, саме ця діяльність надалі може стати їхньою професією. З боку викладача головним стає не використання прийомів та методик, а ставлення до дитини, здатність побачити за формами її поведінки можливість розвитку та яскраву індивідуальність.

2.4. ЗАСТОСУВАННЯ АДАПТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ МУЗИКИ УЧНЯМ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

ПІДГОРНОВА О.,
викладач музичного відділення для дітей
з порушеннями зору Харківської дитячої музичної школи
№13 імені М. Т. Коляди,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Інклюзивно-освітнє сьогодення є багатограним і динамічним. Воно надихає викладачів на постійний пошук методів, які б працювали на бажаний результат. Коли мова йде про навчання дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП), то, зокрема, неможливо переоцінити роль інформаційних технологій у створенні для них адаптивного освітнього середовища. З іншого боку, володіння комп'ютером, смартфоном, вміння користуватися інтернет-сервісами як показує практика є потужним чинником повноцінного, вільного спілкування учнів у єдиному інформаційному просторі.

Для дітей з порушеннями зору опанування інформаційними технологіями є можливим, але за допомогою спеціальних адаптивних технологій. Наприклад, для користування комп'ютером особами зі зниженим зором, тобто слабозорими, існують такі програми, як SuperNova, ZoomText, Magic.

ZoomText

MAGic

Вони дають змогу збільшувати зображення на моніторі та паралельно (за необхідністю) озвучують процес роботи з комп'ютером. Для користувачів з більш тяжкими порушеннями зору або ж повністю незрячих використовують Screenshoter,

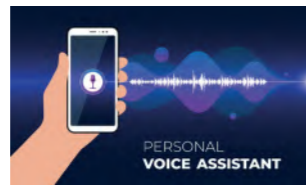
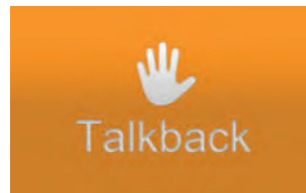

для Windows – це JAWS та NVDA.

Вони озвучують екран синтезаторами мовлення, що «розмовляють» з користувачем різними голосами та різними мовами.

Подібно комп'ютерам смартфони також мають своє програмне забезпечення, що дозволяє людям з особливими освітніми потребами вільно ними користуватися. Серед програм читання з екрану можна назвати: *TalkBack*, *Voice Assistant* (для Android) та *VoiceOver* (для iOS).

Сьогодні, маючи комп'ютер або смартфон, учні мистецьких шкіл можуть практично без обмежень одержувати будь-яку інформацію у віртуальному просторі та, зокрема, більш ефективно пристосовуватися до умов дистанційного навчання. Адже *Zoom*, *Skype*, *Viber*, *WhatsApp*, *Google Meet*, соціальні мережі, електронна пошта – всі ці інформаційно-комунікативні технології приходять на допомогу в спілкуванні викладача та учня / учениці.

Крім того за умови оволодіння спеціальними навичками навігації в інтернеті забезпечується не тільки повноцінний освітній процес, а й розширення світогляду наших дітей.

Адаптований комп'ютер уможливує і роботу з електронними документами різноманітних форматів, включаючи *PDF*. Тобто учень може, наприклад, прочитати потрібний розділ у підручнику з музичної літератури, прочитати надіслані вчителем тести та завдання і, виконавши їх, надіслати відповіді. Це, звісно, забезпечує певну системність та стабільність такого непростого процесу як дистанційне навчання.

Суттєво складнішою є ситуація з нотами за системою Луї Брайля, котрими користуються незрячі музиканти. Перш за все, у друкованому вигляді їх зараз вкрай мало. З власного досвіду можу сказати, що в ситуації дистанційного навчального процесу в пригоді може стати володіння навичками роботи з дисплеєм Брайля. Вже декілька років я працюю з програмою *Duxbury* і з її компонентом *Duxbury Braille Translator*.

Це повноцінний текстовий редактор, за допомогою якого можна підготувати будь-який документ для роздрукування на брайлівському принтері. Оскільки ноти за Брайлем пишуться, так би мовити, «в рядочок», знак за знаком, то їх також можна набирати в електронному вигляді. Зазначу, що володіння *Duxbury* дало неочікуваний позитивний результат у період карантину. Ті допитливі учні, котрі зацікавилися цією програмою і встановили її на свої ноутбуки, могли вдома як читати та розбирати надіслані мною нотні тексти творів для баяна, так і виконувати письмові роботи, наприклад, із сольфеджіо і надсилати їх в електронному вигляді. І мені вже не потрібно було записувати їх роботи з голосу або перекладати на шрифт Брайля відповіді на музичну вікторину, надіслані через *Viber*.

Існує ще один спосіб перекласти плоско друковані ноти на брайлівський шрифт: за допомогою спеціальних інтернет-сервісів ноти в форматі *Musscore* можна конвертувати в брайлівський формат.

Користування сенсорним телефоном дає учням з порушеннями зору практично ті ж можливості для навчання і спілкування, що й комп'ютер. Адаптований смартфон здатен забезпечити:

- спілкування за допомогою *Zoom*, *Skype*, *Viber*, *Messenger*, *Telegram* та ін.;

- роботу з електронними документами, пошук інформації в інтернеті;
- роботу з хмарними сховищами – *Google-диск*.

Отже, застосування інформаційних технологій та пов'язаних з ними адаптивних технологій – це реальність для тих, хто залучений до системи мистецької інклюзивної освіти, що веде до зацікавленого та успішного навчання на шляху до опанування різними видами мистецтв та подальшої професійної орієнтації.

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

Довідник безбар'єрності. БЕЗ БАР'ЄРІВ : вебсайт. URL: <https://bf.in.ua/>

Інклюзивна мистецька освіта. Методичні матеріали. Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти : вебсайт. URL: <https://arts.gov.ua/misteczka-osvita/konczepczyia-rozvytku-inklyuzyvnoyi-osvity/>

Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с. <https://cutt.ly/91Rx94e>

Концепція інклюзивної мистецької освіти. Затверджена наказом МКМС від 27.01.2020 № 339. URL: <https://www.dnmczkmo.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/konczepczyia.pdf>

Мистецька освіти. Інклюзивна. Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти : вебсайт. URL: <https://www.dnmczkmo.org.ua/mystetska-osvita/inklyuzyvna/>

Термінологічний довідник ІНКЛЮЗІЯ. Укладачі: Гриненко О. М., Канзюба О. М. Слов'янськ : [б. в.], 2020. 38 с. URL: <https://donopdut.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/3-INKLYUZIYA-terminologichniy-slovník.pdf>

Україна. Інклюзія (онлайн-курси та відеоуроки). ДІЯ : вебсайт. URL: https://ircenter.gov.ua/static-pages/online_learning

SCAN ME

**Державний науково-методичний центр
змісту культурно-мистецької освіти**

<https://www.dnmczkmo.org.ua>

<http://arts-library.com.ua>

<https://www.facebook.com/dnmczkmo/>

center@dnmczkmo.org.ua